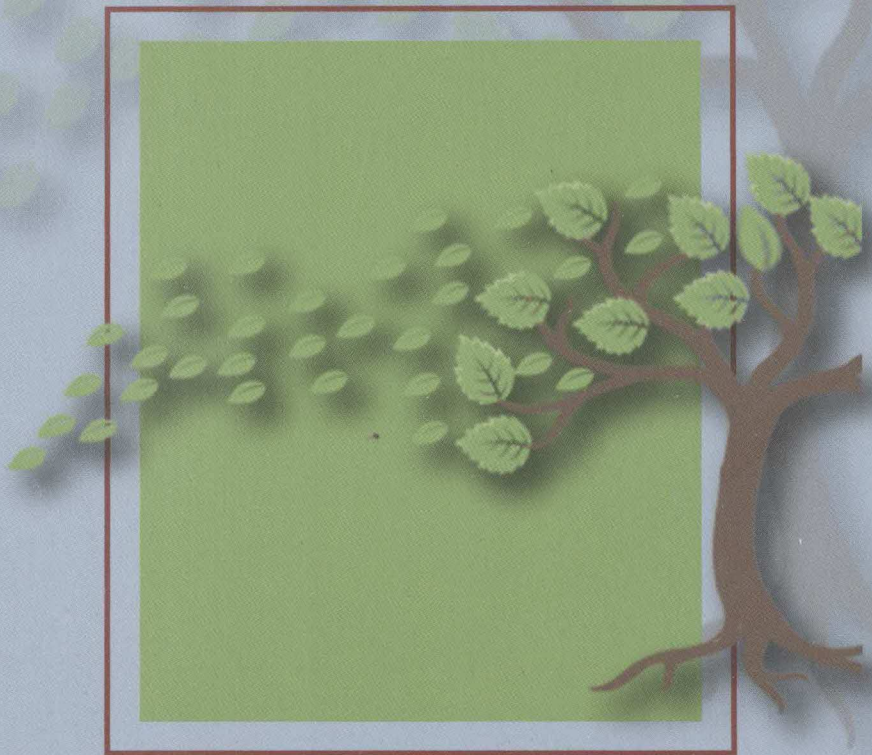

ΔΟΜΝΑ ΜΙΧΑΗΛ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΗΣΤΟΥ

(Επιμέλεια)

ΕΝΔΟ-ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΝΕΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ / ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Διεπιστημονικές προσεγγίσεις

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΔΟΜΝΑ ΜΙΧΑΗΛ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΗΣΤΟΥ
(Επιμέλεια)

**ΕΝΔΟ-ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΝΕΑΝΙΚΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ / ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ
ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ**

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Δόμνα Μιχαήλ - Αναστασία Χρήστου (Επιμέλεια)
*Ενδο-ευρωπαϊκή νεανική κινητικότητα / μετανάστευση
την εποχή της οικονομικής κρίσης*

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, 2015

Τηλ. 2310-264.748

2310-900.777

69.46.461.460

email: anstamoulis@hotmail.com

ISBN 978 - 960 -9533-87- 4

Όλα τα δικαιώματα μετάφρασης, αναπαραγωγής και προσαρμογής
κατοχυρωμένα για όλες τις χώρες του κόσμου.

Copyright © by ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ, 2015.

All rights reserved

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό σημείωμα, <i>Δόμνα Μιχαήλ - Αναστασία Χρήστου</i>	7
--	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ

.....	11
1. Μετανάστευση/κινητικότητα και η ιδιότητα του πολίτη: μια προσέγγιση μέσα από την ανθρωπολογία και το διεθνές δίκαιο, <i>Δόμνα Μιχαήλ - Ηλίας Μπαντέκας</i>	13
2. Μετανάστευση και ιθαγένεια στο δημόσιο διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο, <i>Ηλίας Μπαντέκας</i>	61
3. Η παράτυπη μετανάστευση και η ασφάλεια των ευρωπαϊκών συνόρων: μια αποτίμηση υπό το φως του διεθνούς δικαίου, <i>Ευθύμιος Παπασταυρίδης</i>	105
4. Κινητικότητα, εκπαίδευση, απασχόληση και το φαινόμενο του «brain drain»: στοιχεία από την Ελλάδα και την Ευρώπη, <i>Νίκος Φωτόπουλος</i>	139
5. Πολιτικο-αναλυτικές κατηγορίες στην ερμηνεία της κινητικότητας: τα γνωστικά καθεστώτα ως λόγοι κατασκευής στη διαπραγμάτευση ταυτοτήτων, <i>Ευαγγελία Καλεράντε</i>	171

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	
.....	209
6. Διασχίζοντας τα μονοπάτια της αμφιθυμίας, αντί- στασης και ανατροπής: οπτικές κοινωνιακών και ανθρωπιστικών κρίσεων στον πανεπιστημιακό και πολιτικό διάλογο για την μετανάστευση, <i>Αναστα- σία Χρήστου - Διονύσης Μεντζενιώτης</i>	211
7. Διεθνικές πρακτικές Αλβανών μεταναστών ως στρατηγική εξόδου από την κρίση και την «από- νομιμοποίηση», <i>Έντα Γκέμι</i>	251
8. Εκπαίδευση και εργασία των Ρουμάνων μετανα- στών στην Ελλάδα: ιστορικότητα και κοινωνική ενσωμάτωση, <i>Ιφιγένεια Βαμβακίδου - Χριστίνα Ενέ - Ανδρομάχη Σολάκη</i>	295
9. Κινητικότητα των νέων και απασχόληση στην Ευ- ρώπη και την Ελλάδα: η περίπτωση της Βουλγα- ρικής μετανάστευσης, <i>Μαρίνα Νικόλοβα</i>	333
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ.....	367

Εισαγωγικό σημείωμα

Παρά τις τελετουργικές εκδηλώσεις μνήμης εκατό ετών από το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η λήθη της καταστροφής και της απώλειας δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων δεν έχει ενδυναμώσει την πεποίθηση ότι η ειρηνική συνύπαρξη σηματοδοτείται από την αποδοχή της διαφορετικότητας. Αντίθετα, η έξαρση της μισαλλοδοξίας και του ρατσισμού έχει εισχωρήσει στις ρωγμές της δημοκρατίας και εγκατασταθεί στα έδρανα κοινοβουλίων της Ευρώπης.

Μια αχτίδα ελπίδας η πρόσφατη απονομή (10/10/2014) του βραβείου Νόμπελ Ειρήνης στην νεαρή ακτιβίστρια, Μαλάλα Γιουσαφζάι, η οποία τιμήθηκε για τον αγώνα της υπέρ της εκπαίδευσης των κοριτσιών και το οποίο μοιράζεται από κοινού με τον Ινδό Κάιλας Σατιάρτι «για τη μάχη τους κατά της καταπίεσης των παιδιών και των νέων και υπέρ του δικαιώματος όλων των παιδιών στην εκπαίδευση». Η Μαλάλα, μαθήτρια πλέον στο Μπίρμινγχαμ της Μ. Βρετανίας, όπου οι γιατροί της έσωσαν την ζωή όταν την πυροβόλησαν οι Ταλιμπάν με στόχο να την εξοντώσουν γιατί απλά ήθελε να πάει στο σχολείο, μας εμπνέει και μας τονίζει την συμβιωτική σχέση που θα πρέπει να έχει η εκπαίδευση με την δημοκρατία.

Στην καμπή της χιλιετίας λοιπόν, όχι μόνο δεν έχουμε εδραιώσει μια ειρηνική συνύπαρξη, αντίθετα έχει αναβιώσει μια τραγικά εκτεταμένη βία κατά των γυναικών και μειονοτήτων (εθνικών ή/και μεταναστευτικών), ενώ ο άξο-

νας των εθνικών πολιτικών και της διαμόρφωσης ενιαίων Ευρωπαϊκών πολιτικών για μια αρμονική κινητικότητα και κοινωνική ένταξη πληθυσμών παραμένει προβληματικός. Οι υφιστάμενες εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές στον τομέα της μετανάστευσης και της κοινωνικής ένταξης μεταναστών είναι κάθε άλλο παρά επαρκείς. Ανεπαρκείς παραμένουν και οι εκπαιδευτικές πολιτικές κρατών και οι θεσμικές τροποποιήσεις αυτών σε μια κομβική στιγμή όπου η μετανάστευση έχει εξελιχθεί σε ζήτημα «ασφάλειας» και αποτελεί πλέον υψηλή προτεραιότητα.

Αναμφισβήτητα και όπως θα αναλυθεί στα κεφάλαια που ακολουθούν, τα μέτρα και τα προγράμματα ένταξης μεταναστών είναι αποσπασματικά, ελλιπή και κατά συνέπεια η κοινωνικό-οικονομική πρόοδος των μεταναστευτικών πληθυσμών σε μια εποχή πολλαπλών κρίσεων, δυστυχώς κρίνεται αναποτελεσματική. Παράλληλα, και ιδιαίτερα στενά συνυφασμένα, παρατηρούμε την σχέση αποτυχίας ένταξης με την έξαρση ταραχών σε αρκετά αστικά κέντρα της Ευρώπης την τελευταία δεκαετία. Το ζήτημα λοιπόν των μεταναστών «δεύτερης γενιάς» αφορά τόσο στις χώρες με ιστορία μετακίνησης πληθυσμών και αποικιοκρατίας (Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία, Γαλλία, Ισπανία, Πορτογαλία) όσο στις «νέες» χώρες υποδοχής όπως η Ελλάδα. Κατά συνέπεια ο πολιτικός διάλογος για την μετανάστευση και στην Ελλάδα θα πρέπει να μεταβεί από μονόλογο σε πράξη μεταρρύθμισης δικαιωμάτων και συμμετοχής στο πλαίσιο ενεργής δημοκρατικής εφαρμογής των αρχών της «ιδιότητας του πολίτη».

Με διεπιστημονική οπτική και διεθνικό προσανατολισμό, ο συλλογικός αυτός τόμος είναι αποτέλεσμα ερευνητι-

κού σεμιναρίου που είχε ως σκοπό την υποστήριξη της έρευνας για την ενδο-ευρωπαϊκή μετανάστευση και κινητικότητα στην εποχή της οικονομικής κρίσης. Εστιάζει στα χαρακτηριστικά της κινητικότητας των νέων ανθρώπων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και σε θεσμικά ζητήματα σε σχέση με τη νομολογία των εθνικών κρατών αλλά και του διεθνούς δικαίου που διέπουν αυτήν την κινητικότητα, ιδιαίτερα αναφορικά με την πολιτειότητα/ιθαγένεια και την απόδοσή της από τα διάφορα κράτη μέλη.

Στοχεύει μέσα από μία διεπιστημονική και αιχμηρή συζήτηση για τις πολιτικές και πρακτικές της ΕΕ να εστιάσει στις συνθήκες κάτω από τις οποίες η Ευρωπαϊκή κινητικότητα/μετανάστευση μειώνει ή επιδεινώνει τις ανισότητες στην αγορά εργασίας από περιοχή σε περιοχή, συμπεριλαμβανομένων και των θεμάτων που σχετίζονται με το φαινόμενο της «διαρροής εγκεφάλων» (brain drain). Επιδιώκει να προβληματίσει σε σχέση με το ζήτημα της «δεύτερης γενιάς» μεταναστών στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες της ΕΕ με σκοπό να στρέψει την έρευνα προς την μελέτη της κινητικότητας/μετανάστευσης των νέων εντός της ΕΕ, την έξαρση της κοινωνικής βίας που συνδέεται με τη μετανάστευση, και τη μελέτη των κοινωνικών δεικτών για την αποτίμηση και τον έλεγχο των επιπέδων ανοχής στην κοινωνική και καθημερινή ζωή. Τέλος, επιχειρεί να εξετάσει την επίδραση της κινητικότητας και της ακούσιας μετανάστευσης στη διαδικασία ταυτοποίησης των νέων ανθρώπων ως Ευρωπαίων.

Δόμνα Μιχαήλ & Αναστασία Χρήστου
Νοέμβριος 2014

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

**ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ:
ΕΘΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΟΠΟΙΗΣΗ**

1

Μετανάστευση/κινητικότητα και η ιδιότητα του πολίτη: μια προσέγγιση μέσα από την ανθρωπολογία και το διεθνές δίκαιο

Δόμνα Μιχαήλ & Ηλίας Μπαντέκας

Το κεφάλαιο αυτό εστιάζει στο ζήτημα της ιθαγένειας¹ ως μορφή της ιδιότητας του πολίτη στο πλαίσιο του σύγχρονου έθνους-κράτους. Εξετάζονται δύο βασικά μοντέλα στην προσέγγιση της ιδιότητας του πολίτη - το πολιτειακό/εδαφικό (civil/territorial) και το εθνοτικό/γενεαλογικό

1. Ο όρος «ιθαγένεια» στη Ελληνική νομική ορολογία και πρακτική συμπίπτει (ή συγγέεται) με αυτόν της «υπηκοότητας». Οι δύο όροι συμπίπτουν στη νομική πρακτική, αλλά όχι εννοιολογικά. Επίσης συχνά χρησιμοποιείται ο όρος «εθνικότητα» εναλλακτικά του όρου «υπηκοότητα». Στη διεθνή νομική πρακτική, ο όρος «ιθαγένεια» μεταφράζεται ορθά ως 'indigeneity', δηλαδή «αυτοχθονία». Ιστορικά δεν είναι όλοι οι πολίτες ενός κράτους αυτόχθονες. Για παράδειγμα, οι Ισπανοί έποικοι στη Νότια Αμερική δεν έχουν την ιδιότητα του αυτόχθονα, παρ' ότι γενεαλογικά βρίσκονται εκεί αρκετούς αιώνες. Προς αποφυγή παρεξηγήσεων, καλό θα ήταν να ορίζαμε εννοιολογικά τι εννοούμε με τον κάθε όρο. Στο κεφάλαιο αυτό χρησιμοποιείται ο όρος «ιθαγένεια» ή «εθνικότητα» (nationality) όταν αναφερόμαστε στα επιστημονικά πεδία της κοινωνιολογίας και της ανθρωπολογίας κι οι όροι «ιθαγένεια» και «υπηκοότητα» όταν αναφερόμαστε στο πεδίο του διεθνούς δικαίου.

(ethnic/genealogical) –που συνδέονται με δύο διαφορετικές διαδικασίες απόδοσης ιθαγένειας (nationality)– του δικαίου του εδάφους (*jus soli*) και του δικαίου του αίματος (*jus sanguinis*).

Προσεγγίζουμε διεπιστημονικά το παραπάνω ζήτημα αντλώντας τόσο από ανθρωπολογικές θεωρίες για τον εθνικισμό, όσο κι από το διεθνές δίκαιο κι εστιάζουμε στους μετανάστες αλλά και σε άλλες κατηγορίες αλλοδαπών που αντιμετωπίζουν αποκλεισμούς από εθνικά κράτη, όπως για παράδειγμα οι αναζητούντες πολιτικό άσυλο. Υποστηρίζουμε ότι αν και η ‘πολυπολιτισμικότητα’ έχει γίνει πολιτική έκφραση μιας πιο πλουραλιστικής προσέγγισης της εκάστοτε εθνικής κοινότητας, παρόλα αυτά η πολιτικές του έθνους-κράτους έχουν διαμορφώσει διάφορες θεωρήσεις του εθνικισμού που επηρεάζουν την μεταναστευτική πολιτική με ποικίλους τρόπους. Επιπλέον, η έννοια της ‘πολυπολιτισμικότητας’ φαίνεται να βγαίνει πλέον από την ατζέντα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενώ και η ‘μετανάστευση’ ενίοτε χαρακτηρίζεται ως ‘κινητικότητα’ μέσα σε ένα διεθνοποιημένο οικονομικο-κοινωνικό περιβάλλον.

Από την πλευρά του διεθνούς δικαίου η χορήγηση υπηκοότητας/ιθαγένειας στους αλλοδαπούς αποτελεί αποκλειστικό δικαίωμα ενός κράτους και υπόκειται στην αποκλειστική του ευχέρεια. Παρόλα αυτά όμως, αν και τα κράτη είναι ελεύθερα να την χορηγήσουν σε όποιον/α θέλουν, οι νομικές συνέπειες μιας τέτοιας απόδοσης εκτιμώνται όχι στη βάση του εθνικού δικαίου αλλά του διεθνούς. Αν και το θεμελιώδες κριτήριο για κάθε μεταναστευτική πολιτική στις αναπτυγμένες χώρες είναι πρωτίστως οικονομικό και κοινωνικό, στο ελληνικό εθνικό κράτος είναι η «εθνοτικό-

τητα» αυτή που κυρίως έχει αποτελέσει τον ρυθμιστή της μεταναστευτικής πολιτικής.

Εθνοτικότητα και πολιτική συμμετοχή: Η ιδιότητα του πολίτη και τα εθνικά κράτη

Ο προβληματισμός αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο συνδέεται η έννοια της ιδιότητας του πολίτη (citizenship) με την έννοια της εθνικής κοινότητας (nationhood) στην πολιτική κουλτούρα και στην νομολογία ενός κράτους, κατά τη γνώμη μας, θα πρέπει να προηγείται της εξέτασης του ζητήματος της πολιτειακής θέσης του μετανάστη μέσα στο εκάστοτε εθνικό πλαίσιο. Μια τέτοια αποσαφήνιση, όπως προτείνει ο Smith (1997), θα μας οδηγήσει στο να εξετάσουμε δύο μοντέλα εθνικής κοινότητας που συνδέονται με δύο διαφορετικές διαδρομές χορήγησης ιθαγένειας/εθνικότητας. Αυτά είναι το δυτικό μοντέλο, το οποίο είναι θεμελιωδώς πολιτειακό/αστικό (civic) και εδαφικό και το συναντάμε τόσο σε δυτικά όσο και σε μη δυτικά κράτη, και το εθνοτικό και γενεαλογικό μοντέλο, που το συναντάμε στην Ανατολική Ευρώπη και την Ασία.

Στο πρώτο μοντέλο, όπως υποστηρίζει ο εθνοσυμβολιστής A. Smith, « το εθνικό κράτος είναι μια εδαφικά καθορισμένη οντότητα, συμπαγής και ενιαία. [...] μια ένωση που βασιζέται σε κοινούς νόμους και θεσμούς [όπου αν και] τα άτομα μπορούν να προέρχονται από διάφορα έθνη, πρέπει να ανήκουν σε ένα εθνικό κράτος. Επιπλέον, τα μέλη του είναι κατ' αρχήν ίσα ενώπιον του νόμου: έχουν κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις ως πολίτες [και] η ιδιότητα του πολίτη του εθνικού κράτους απονέμεται από τη συμμετοχή

σε μια κοινή 'πολιτειακή' κουλτούρα ή 'πολιτειακή θρησκεία' που εκφράζεται μέσα από ένα δημόσιο, ενιαίο, μαζικό εκπαιδευτικό σύστημα» (1997:717-18).

Από την άλλη μεριά, πάντα σύμφωνα με τον Smith, στο δεύτερο εθνοτικό/γενεαλογικό μοντέλο εθνικού κράτους, «η έμφαση δίνεται στους τεκμηριωμένους δεσμούς κοινής καταγωγής και τους συνδεόμενους μύθους γενεαλογικής προέλευσης. Μια τέτοια αντίληψη δίνει περισσότερο βάρος στην λαϊκή κουλτούρα, μητρικές γλώσσες, τελετουργίες και έθιμα» (1997:718). Μια τέτοια εθνο-θρησκευτική κοινότητα ήταν και αυτή που συγκροτήθηκε από τους ορθόδοξους Έλληνες υπό την Οθωμανική κυριαρχία, όπου «ένα σχέδιο σωτηρίας μέσω της θρησκείας με τα ιερά κείμενα, τις λειτουργίες και τα ιερατεία της, μεταδίδει από γενιά σε γενιά τις αξίες, τις μνήμες και τις παραδόσεις του προνεωτερικού συλλογικού μορφώματος που ο Smith ονομάζει 'ethnie'² και λειτουργεί ως ο κύριος μηχανισμός της εθνικής επιβίωσης» (Smith 1997:719).

Άλλοι μελετητές, από τη 'σχολή' των νεωτεριστών, τονίζουν και τις δύο πτυχές (πολιτειακή/εδαφική και εθνοτική/γενεαλογική) της εθνοτικής βάσης των σύγχρονων κρατών κάνοντας λόγο για «φαντασιακές πολιτικές κοινότητες» (imagined political communities) με «επινενοημένες παρα-

2. Κατά τους εθνοσυμβολιστές, καθώς ένα προνεωτερικό συλλογικό μόρφωμα (ethnie) εισέρχεται στη νεωτερικότητα, μετεξελίσσεται σε έθνος όχι όμως γραμμικά. Η προνεωτερική συλλογική ταυτότητα μετατρέπεται από τους διανοούμενους ως εξής: τα προνεωτερικά στοιχεία (σύμβολα, μύθοι, αξίες, παραδόσεις) επανερμηνεύονται και διασταυρώνονται με νεωτερικά στοιχεία (αυτοδιάθεση, οικονομικοί και πολιτικοί στόχοι, πρόοδος) Βλ. Μ. Χατζόπουλος (2002).

δόσεις» (invented traditions) που επικαλούνται συνέχεια με το παρελθόν (Anderson, 1983· Hobsbawm & Ranger, 1983), «νοητικές κατασκευές [...] των οποίων οι αντικειμενικές διακηρύξεις περί εντοπιότητας και εθνοτικότητας τις καθιστούν φερέγγυες» (Cohen, 1985:108), «κοινότητες αλλοδαπών» που αργότερα εξελίχθηκαν σε συλλογικότητες που «ζούσαν κάτω από ένα κοινό νόμο και αντιπροσωπεύονταν από την ίδια νομοθεσία» (Kedourie, 1960:13-15) ή τέλος, «κοινωνίες των πολιτών» ολοένα και πιο αδιαχώριστες από το κράτος εντός του οποίου λειτουργούν» (Hobsbawm & Ranger, 1983:263).

Τα δύο αυτά μοντέλα εθνικής κοινότητας μπορούν κάλλιστα να λειτουργούν ενισχύοντας το ένα το άλλο και όντας λειτουργικά σε διάφορα επίπεδα: το εθνοτικό/γενεαλογικό στο πολιτισμικό και ιδιωτικό επίπεδο, και το πολιτειακό/εδαφικό στο πολιτικό και δημόσιο επίπεδο. Παρόλα αυτά, τα δύο μοντέλα μπορούν επίσης να είναι και αντικρουόμενα, με το πρώτο να στρέφεται «προς τα μέσα, προς τις μοναδικές πολιτισμικές αξίες της κοινότητας αναζητώντας ταυτόχρονα τα οφέλη της δυτικής νεωτερικότητας, και το δεύτερο, να αντιμετωπίζει το δίλλημα: πόσο ικανοποιητικά μπορούν το 'έδαφος' και η 'ιδιότητα του πολίτη' να δημιουργήσουν κοινωνική συνοχή και την αίσθηση μιας διακριτής ταυτότητας; [...] Μπορούν τα εδαφικά κυρίαρχα εθνικά κράτη να ανυψώσουν μια 'αστική θρησκεία' πέρα και πάνω από τις διάφορες βασικές εθνοτικές κουλτούρες;» (Smith, 1997:723-24). Αυτό το τελευταίο ερώτημα μπορεί να απαντηθεί αν εξετάσουμε τα εθνοτικά χαρακτηριστικά του εθνικού κράτους.

Στα σύγχρονα έθνη-κράτη η πολιτειακή/εδαφική διαδι-

κασία του σχηματισμού τους δεν αφήνει μεγάλα περιθώρια εθνοτικής αυτονομίας καθώς αυτή θα ερχόταν σε σύγκρουση με το πρόταγμα: όλοι οι πολίτες ενσωματώνονται ισότιμα στο εθνικό κράτος. «Οι νέες ιδεολογίες του πολιτικού εθνικισμού απαίτησαν όλα τα μέλη ενός εθνικού κράτους να είναι ενωμένα και ομοιογενή, και αυτό προκάλεσε νέες συγκρούσεις οι οποίες εν τέλει κατέληξαν στον σχηματισμό διαφόρων εθνοτικών κοινοτήτων» (Hutchinson & Smith, 1996:11). Οι πολιτειακοί/αστικοί εθνικισμοί, όπως ο Γαλλικός, θεωρούν την εθνοτική/γενεαλογική μορφή πολιτειότητας αντίθετη ως προς το 'πολιτειακό ιδεώδες' (civic ideal), ανελεύθερη και αντιδημοκρατική, ενώ ο Γερμανικός και Ελληνικός εθνικισμός υπήρξαν στην σύλληψή τους βαθιά εθνοτικοί.

Η εισροή μεταναστών, αναζητούντων ασύλου, προσφύγων, πρώην αποίκων και εργατών (*Gastarbeiter*) σε πολλά Ευρωπαϊκά εθνικά κράτη, δημιούργησαν την ανάγκη για μια διαφορετική πιο πλουραλιστική προσέγγιση της εθνικής κοινότητας σε αυτά τα κράτη, μεταβάλλοντας τη συζήτηση περί της ιδιότητας του πολίτη. Η Soysal ισχυρίζεται ότι «η μεταπολεμική εποχή χαρακτηρίζεται από αναδιαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη από μια πιο 'ειδική' (particularistic) εθνικότητα βασιζόμενη στην εθνική κοινότητα, σε μια πιο 'οικουμενική' (universalistic) με βάση πιο προσωποποιημένα χαρακτηριστικά» (2003:291). Επιπλέον, «η ιδεολογία και οργάνωση της εκπαίδευσης με ατομικιστικό προσανατολισμό, συμβάλλουν στην δημιουργία ενός πρωταρχικού πολιτειακού *status* βάσει ταξικών, γεωγραφικών, εθνοτικών και έμφυλων διαφορών» (Soysal, 1989:279). Η Ελλάδα, ως ένα από αυτά τα κράτη, με μετα-

ναστευτικό πληθυσμό που αντιπροσωπεύει περίπου το 10% του συνολικού της πληθυσμού, την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, έχει χάσει το χαρακτήρα ενός 'μονοεθνοτικού' και 'μονογλωσσικού' εθνικού κράτους, στοιχεία που αποτέλεσαν τα ζητούμενα του ελληνικού εθνικισμού. Οι ροές των ανθρώπων προς αναζήτηση εργασίας έχουν εμπλουτίσει την πολιτισμική και εθνοτική σύνθεση της Ελλάδας «καταστρέφοντας έτσι την ψευδαίσθηση της εθνοτικής ομοιογένειας πάνω στην οποία βασίστηκε το σύγχρονο εθνικό κράτος ως φαντασιακή κοινότητα» (Comaroff, 1996:171).

Η Ελλάδα έχει κάνει ελάχιστα βήματα για την πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών και οι ρυθμοί νομιμοποίησης παραμένουν πολύ χαμηλοί και αναφέρονται κυρίως σε εκείνους που μπορούν να αποδείξουν ότι είναι εθνικά Έλληνες. Ο Τσιτσελίκης αναφέρει ότι η πρώτη προσπάθεια σχεδιασμού ενός νόμου για την ιθαγένεια βασίστηκε στην αντίληψη ότι η συμμετοχή στο ελληνικό έθνος είναι ταυτόσημη με τη συμμετοχή στο ελληνικό κράτος (Tsitselikis 2006:145-46). Σύμφωνα με την προσέγγιση του Smith που παρουσιάσαμε παραπάνω, αυτή η αντίληψη περί ιθαγένειας/εθνικότητας στη βάση του δικαίου του αίματος (*jus sanguinis*) χαρακτηρίζει εκείνα τα κράτη τα οποία έχουν ακολουθήσει το εθνοτικό/γενεαλογικό μοντέλο σχηματισμού εθνικού κράτους.

Το μεγαλύτερο ζήτημα σε σχέση με την ιθαγένεια είναι τα δικαιώματα και τα προνόμια που απορρέουν από αυτή και ποιος πληροί τα προσόντα για να την αποκτήσει. Έτσι πολλές μελέτες για την σύγχρονη 'ιδιότητα του πολίτη' έχουν εστιάσει στις εντάσεις και αντιφάσεις σε σχέση με την

ιθαγένεια και το κράτος όπως επίσης τον εθνικισμό και τον καπιταλισμό, όσον αφορά στην συμμετοχή και τον αποκλεισμό, στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, στην κοινωνική συνοχή και συσσωρευση (Isin & Turner 2007).

Ιστορικά η 'ιδιότητα του πολίτη' καθορίζεται από τη μορφή συμμετοχής που απολαμβάνει κάποιος/α σε ένα συγκεκριμένο εθνικό-κράτος, ενώ τα κριτήρια συμμετοχής διαφέρουν κάθε φορά σύμφωνα με τον τύπο του εθνικισμού. Παρόλα αυτά, τα συμβολικά όρια της συμμετοχής στο μετα-εθνικό (post-national) μοντέλο ιδιότητας του πολίτη, όπως αναφέρει η Soysal, είναι μάλλον ρευστά με έναν ολοένα αυξανόμενο αριθμό απόκτησης διπλής εθνικότητας, στο πλαίσιο της διεθνοτικότητας (transnationalism), που σχηματοποιεί κάπως αυτή τη ρευστότητα (2003:293). Αυτό δεν σημαίνει ότι η κυριαρχία των εθνικών κρατών έχει μειωθεί σε σχέση με παλαιότερα· αντίθετα εξακολουθεί να επιχειρείται ο έλεγχος της μεταναστευτικής εισροής μέσα από περιοριστικές μεταναστευτικές πολιτικές. «Τα εθνικά κράτη παραμένουν οι πρωταρχικοί παράγοντες των δημοσίων λειτουργιών αλλά η φύση και οι παράμετροι αυτών των λειτουργιών καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό σε διεθνές επίπεδο» (Soysal, 2003:296). Έτσι οι Smith και Hutchinson ισχυρίζονται ότι «η πολυπολιτισμικότητα έχει γίνει πολιτική έκφραση μιας πιο πλουραλιστικής προσέγγισης της εθνικής κοινότητας στα δυτικά πολυεθνικά κράτη αν και τέτοιες τάσεις έχουν δημιουργήσει εθνικιστικές αντιδράσεις εκ μέρους εθνοτικών μειονοτήτων» (1996:12).

Στις μέρες μας έχει ανοίξει η συζήτηση για το κατά πόσο οι πολιτικές που στόχευαν στην κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα ανθρώπων προερχόμενων από διαφορετικές

εθνοτικές ομάδες, αυτόχθονων και μεταναστών μέσω του κινήματος της πολυπολιτισμικότητας (multiculturalism) πέτυχαν τους σκοπούς τους. Οι πολιτικές αυτές, εν πολλοίς, απέβλεπαν στο να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες διαφορετικών εθνοτικών και πολιτισμικών ομάδων (Malik, 2013· Rattansi, 2011). Η 'πολυπολιτισμικότητα' βέβαια, ως πολιτική θεωρία, έχει τους υποστηρικτές και τους πολέμιούς της. Ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες πολιτικοί ηγέτες, όπως η Γερμανίδα καγκελάριος Angela Merkel και ο Βρετανός Πρωθυπουργός David Cameron, δήλωσαν δημόσια ότι η πολυπολιτισμικότητα απέτυχε και σε ορισμένες περιπτώσεις οδήγησε σε πολιτειακή αποσύνθεση (Kymlicka, 2012· Malik, 2013). Στην Ολλανδία ο θεσμός των χρηματοδοτούμενων από το κράτος ξεχωριστών Ισλαμικών σχολείων στο πλαίσιο παροχής πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης έχει αμφισβητηθεί καθώς συνδέθηκε με την άνοδο της ακροδεξιάς στις εκλογές σε μια χώρα γνωστή για την ανοχή της σε διαφορετικές κουλτούρες (Driessen & Merry, 2006· Kymlicka, 2010· Laurence, 2008).

Δύο συμπεράσματα μπορούν να διατυπωθούν από την Ολλανδική περίπτωση. Πρώτον, ότι δεν μπορούμε *a priori* να ισχυριστούμε ότι κάθε πολιτική που στοχεύει να διαχειριστεί την πολιτισμική διαφορετικότητα, κάτω από τη σημαία της πολυπολιτισμικότητας, είναι απαραίτητα σωστή και αποτελεσματική, και δεύτερον, ότι δεν έχει ακόμη βρεθεί η σωστή συνταγή διαχείρισης σύνθετων, πλουραλιστικών κοινωνιών. Εξάλλου η πολυπολιτισμικότητα δεν είναι μια και μοναδική πολιτική θεωρία, ένα και μοναδικό κίνημα κι όπως σημειώνει ο Αμερικανός ανθρωπολόγος Turner,

υπάρχουν τουλάχιστον δυο μεγάλες τάσεις. Η πρώτη είναι η «κριτική πολυπολιτισμικότητα» (critical multiculturalism) που χρησιμοποιεί την πολιτισμική ποικιλότητα ως στάδιο στην αναζήτηση δημιουργίας μιας πιο ανοιχτής δημοκρατικής κοινής κουλτούρας. Η δεύτερη είναι η «πολυπολιτισμικότητα της διαφοράς» (difference multiculturalism) η οποία φетиχοποιεί τη διαφορετικότητα και καθιστά την κουλτούρα 'ετικέτα' της εθνοτικής ταυτότητας (1993:414).

Το κεντρικό ζήτημα της σύγχρονης πολυπολιτισμικότητας είναι το πως οι πολιτισμικές διαφορές μπορούν να συμβιβαστούν με την πολιτειακή/αστική ενότητα ή την πολιτειακή ενσωμάτωση ώστε να προκύψουν νέοι τύποι πολυπολιτισμικής, δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη (Heywood, 2012· Kymlicka, 2012)

Πολίτες και ξένοι, ενσωμάτωση και αποκλεισμός: Αναλύοντας τις έννοιες: 'ιδιότητα του πολίτη', 'εθνοτικότητα' και 'ταυτότητα'

Η ρύθμιση της διεθνούς μετανάστευσης και η επίδραση της αυξανόμενης εθνοτικής πολυμορφίας πάνω στις κοινωνίες των χωρών υποδοχής, αποτελούν κεντρικά ζητήματα στην μεταναστευτική θεωρία όσον αφορά στη μελέτη των μαζικών μετακινήσεων πληθυσμών στις μέρες μας (Castles & Miller, 2003:14). Το κοινωνικό νόημα της εθνοτικής πολυμορφίας εξαρτάται από την προηγούμενη εμπειρία της χώρας υποδοχής στη μετανάστευση καθώς και τις πολιτικές ενσωμάτωσης και αποκλεισμού που εφαρμόζονται για τους μετανάστες σε σχέση με τις άδειες παραμονής, την ιθαγέν-

νεια την πολιτογράφηση και τα δικαιώματα. Όπως αναφέρουν οι King και Mai, σε συνέχεια της τοποθέτησης του Castles, η διαδικασία ενσωμάτωσης ή/και αποκλεισμού, είναι μια διαδικασία απόδοσης ή άρνησης απόδοσης δικαιωμάτων πλήρους μέλους η οποία καταλήγει στο να υπάρχουν από τη μια, πλήρη μέλη μιας νέας παγκόσμιας τάξης κι από την άλλη, φτωχοί, παράνομοι, περιθωριοποιημένοι μετανάστες (2008:13). Οι χώρες ανάλογα με την μεταναστευτική πολιτική που εφαρμόζουν κυμαίνονται ανάμεσα σε δύο άκρα: εκείνες που αναγνωρίζουν τη μόνιμη διαμονή και αποδίδουν πολιτικά και πολιτισμικά δικαιώματα στις μειονότητες, κι εκείνες που αρνούνται την προοπτική της μόνιμης διαμονής (Castles & Miller, 2003:14-15). Οι τελευταίοι βλέπουν τους μετανάστες ως απειλή για την εθνική ενότητα και σ' αυτές τις χώρες η ενσωμάτωση των μεταναστών είναι μια δύσκολη χρονοβόρα διαδικασία η οποία σπάνια οδηγεί σε πλήρη ένταξη.

Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» έχει επίσης γίνει μέρος του λεξιλογίου που χρησιμοποιείται στην ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική από το 1988, κι όπως σημειώνουν οι Miles και Thranhardt, η δυναμική της ένταξης και του αποκλεισμού των μεταναστών ως διαδικασία εντός της Ευρώπης έχει εκφραστεί μέσα από τα ζητήματα της πολιτικής και οικονομικής ενσωμάτωσης και της ιθαγένειας. Έτσι, σήμερα όπου δεν υπάρχει ανάγκη για μαζική μετανάστευση ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, η πρακτική του αποκλεισμού ασκείται για οικονομικούς λόγους αλλά και εξ αιτίας μιας ρατσιστικής αντίληψης της 'ετερότητας' (1995:3-5).

Οι Castles και Miller ισχυρίζονται ότι οι Αλβανοί μετα-

νάστες στην Ελλάδα, για παράδειγμα, φαίνεται να υφίστανται έναν «επιλεκτικό αποκλεισμό» όπου οι μετανάστες γίνονται δεκτοί και ενσωματώνονται σε ορισμένους κοινωνικούς τομείς (π.χ. την αγορά εργασίας), αλλά τους αποκλείεται η πρόσβαση σε άλλους τομείς (κοινωνική ασφάλιση, ιθαγένεια, πολιτική συμμετοχή κ. ά.) (1998: 244-249).

Ο Portes αναφέρει ότι οι πολέμιοι της μετανάστευσης στις χώρες υποδοχής φοβούνται τις προφανείς πολιτισμικές και δομικές μεταβολές που προκαλεί η μετανάστευση. «Οι φόβοι που εκφράζονται από τους αντιπάλους της μετανάστευσης συχνά επικαλούνται ένα [...] κίνημα που ξεκινάει από τις φτωχότερες χώρες τριών ηπείρων και συντρίβει τα κοινωνικά συστήματα και τον πολιτισμό του ανεπτυγμένου κόσμου» (2010:1545). Ο ίδιος υποστηρίζει ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης έχει αναλυθεί ως η αιτία πολιτισμικών αλλαγών (δίνοντας έμφαση στις δυνατότητες που προκύπτουν από αυτή για αξιακό/κανονιστικό μετασχηματισμό), καθώς και δομικών αλλαγών (τονίζοντας τη δημογραφική και οικονομική της σημασία). Επιπλέον επισημαίνει ότι «το εύρος των διαδικασιών αλλαγής που αποδίδονται στην μετανάστευση, ποικίλει από εκείνες που επηρεάζουν ελάχιστα τις κοινωνίες έως εκείνες που μπορεί να εισχωρήσουν βαθιά μέσα στην κουλτούρα μεταβάλλοντας το σύστημα αξιών, ή μέσα στις κοινωνικές δομές μεταβάλλοντας τις σχέσεις εξουσίας» (2010:1544).

Σε κάποιο άρθρο του ο Castles σχολιάζοντας την ιστορία των εκάστοτε κρατικών μεταναστευτικών πολιτικών, παραθέτει τους Fahrmeir κ.ά (2003:2) και επισημαίνει ότι μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, «τα κράτη ενδιαφέρονταν έντονα για ‘τους δικούς τους’ που μετανάστευαν σε

άλλες χώρες αλλά και για τους ξένους που περνούσαν τα σύνορα των δικών τους κρατών, και χρησιμοποιούσαν ποικίλα μέσα ώστε να τους κατηγοριοποιούν σε 'επιθυμητούς' και 'ανεπιθύμητους'» (αναφέρεται από τον Castles, 2004:856). Τον 19^ο αιώνα υπήρχε μεγαλύτερη ελευθερία κίνησης εξαιτίας του εκδημοκρατισμού και της βιομηχανοποίησης. Ταυτόχρονα υπήρχε όμως και η ανάγκη να δηλωθεί το εθνικό 'ανήκειν' και η προσωπική ταυτότητα καθώς η ανάδυση του κράτους πρόνοιας ενίσχυσε την διάκριση ανάμεσα σε 'πολίτες' και 'ξένους' (Castles, 2004:856).

Η μεταναστευτική ιστορία έδειξε ότι οι διάφοροι παράγοντες που διαμορφώνουν τις κρατικές πολιτικές είναι τόσο περίπλοκοι που τα κράτη τείνουν προς συμβιβασμούς και αντιφατικές πολιτικές που οδηγούν σε ανεπιθύμητες συνέπειες. Πολλές είναι οι αιτίες για αυτές τις πολιτικές με άξονα τα ανταγωνιστικά κοινωνικά συμφέροντα. Όπως επισημαίνει ο Castles, «μια σημαντική υποβόσκουσα αιτία είναι η αντίφαση μεταξύ της εκάστοτε εθνικής λογικής στον τρόπο ελέγχου της μετανάστευσης και της διεθνοποιημένης λογικής της διεθνούς μετανάστευσης την εποχή της παγκοσμιοποίησης» (2004:854). Περαιτέρω σημειώνει, ότι παλιότερες προσεγγίσεις πάνω στους μετανάστες είτε ως 'μόνιμων κατοίκων' είτε ως 'προσωρινών πάροικων' «προτάσσονταν πάνω στην ιδέα ότι οι άνθρωποι εστιάζουν την κοινωνική τους ύπαρξη σε μία μόνο κοινωνία τη φορά και ως εκ τούτου, οφείλουν υποταγή σε ένα μόνο έθνος-κράτος» (2004:863). Σύγχρονες διεθνοποιημένες κοινότητες όμως, φαίνεται να επιτρέπουν διαφόρων ειδών δια-συνοριακές δραστηριότητες (οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές), συχνά ξεπερνώντας με αυτόν τον τρόπο

τα εμπόδια που θέτουν τα κράτη.

‘Εθνοτικότητα’, ‘ταυτότητα’ και εθνικά κράτη

Γενικά, η μελέτη της εθνοτικότητας περιλαμβάνει τη μελέτη συστημάτων ταυτότητας, ταξικών συστημάτων, συστημάτων πολιτικής και οικονομικής κυριαρχίας και αλλαγής, διατήρησης και διάβασης ορίων κ.ά. Ο Barth (1969) ισχυρίστηκε ότι η εθνοτικότητα είναι μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης, ένας τρόπος οργάνωσης της πολιτισμικής διαφορετικότητας, μια διχοτόμηση σε εμείς/αυτοί. Άλλοι ανθρωπολόγοι (Cole & Wolf, 1974· Verdery, 1983· Williams, 1989) βλέπουν την εθνοτικότητα ως παραγόμενη μέσα από την διαδικασία σχηματισμού κρατών όπου «διάφορες ομάδες μάχονται για συμβολικές συμβάσεις, αγωνίζονται για νομιμοποίηση και ρυθμίζουν ενδο-ομαδικές σχέσεις και την διανομή που σχετίζεται μ’ αυτές» (Verdery, 1994:45). Η «κουλτούρα», η «παράδοση», η «αυθεντικότητα» γίνονται έννοιες κλειδιά για τον σχηματισμό ταυτοτήτων κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης του μύθου της ‘ομοιογένειας’. Ο Verdery αναφέρει ότι το άτομο που έχει μια ‘ταυτότητα’ από μια συγκεκριμένη κατηγορία (εθνοτική, εθνική, έμφυλη) είναι προϊόν μιας συγκεκριμένης διαδικασίας σχηματισμού εθνικού κράτους, όπου οι ταυτότητες είναι ζωτικής σημασίας ετικέτες μέσω των οποίων το κράτος ελέγχει τους πολίτες (1994:37). Η καταστασιακή εθνοτικότητα (situational ethnicity), όπου οι εθνοτικές ταυτότητες είναι ευέλικτες και προσαρμοσμένες στις περιστάσεις (Leach, 1954· Barth, 1969· Moerman, 1965), είναι συνηθισμένες στον τρίτο κόσμο, σε αντίθεση με τον πρώτο, όπου οι ταυτότητες

είναι λιγότερο ευέλικτες εξαιτίας της διαδικασίας σχηματισμού εθνικών κρατών όπου τονίζεται η αποκλειστικότητα του 'ανήκειν'.

Η εθνοτικότητα ως επιτελεστική κοινωνική συμπεριφορά (Βείκου, 2001) από τη μεριά των μεταναστών διαμορφώνεται μέσω της καθημερινής αλληλεπίδρασης των ανθρώπων, αλλά και μέσω διοικητικών ρυθμίσεων που καθορίζουν το 'ανήκειν' στη μια ή την άλλη εθνοτική ομάδα και κατόπιν εσωτερικεύεται από γηγενείς και μετανάστες ως κομμάτι της ταυτότητάς τους. Έτσι είναι σημαντικό να εστιάσουμε στο πως οι μετανάστες οι ίδιοι βλέπουν το ζήτημα της ιδιότητας του πολίτη, την διαμόρφωση εθνοτικότητας και ταυτότητας σε σχέση με ζητήματα κοινωνικής κινητικότητας, και ένταξης στη χώρα υποδοχής.

Η κατασκευή της ταυτότητας, ισχυρίζεται ο Moerman «είναι μια ημική κατηγορία αυτό-ταυτοποίησης και αμοιβαίας ταυτοποίησης η οποία διατηρείται μέσα από κοινωνική αλληλεπίδραση» (1965:1215-19). Από την άλλη, σύμφωνα με την ανάλυση του Campbell, η εθνοτικότητα «περιλαμβάνει την απόδοση μειονοτικής ταυτότητας από την πλευρά της πλειονότητας, μια σχέση και διαδικασία στενά συνδεδεμένη με ζητήματα εξουσίας, ιεραρχίας, κοινωνικής διαστρωμάτωσης και εν τέλει με το ίδιο το εθνικό κράτος» (Campbell & Rew, 1999:11). Αυτή η διττή διαδικασία ταυτοποίησης επηρεάζεται από ιδεολογίες περί εθνικισμού και εθνοτικότητας τις οποίες προασπίζονται και οι δύο πλευρές: η κοινότητα υποδοχής και οι μετανάστες.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η εθνοτικότητα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην μεταναστευτική πολιτική, καθώς η «ιεράρχηση της ελληνικότητας» αντανακλάται σε κάθε πα-

ροχή που προωθείται για τους εθνοτικά Έλληνες μετανάστες (Triandafyllidou & Veikou, 2002), ενώ οι μη εθνοτικά Έλληνες μετανάστες στερούνται αυτών των παροχών.

Η απόδοση Ιθαγένειας από την πλευρά της Διεθνούς Δημόσιας Πολιτικής

Η αρχή απονομής ιθαγένειας αποτελεί έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους, αν όχι ένα από τα απαραίτητα συστατικά, του θεσμού της κρατικής οντότητας. (Perruchoud, 2012). Αν και, όπως θα αναπτυχθεί στο επόμενο κεφάλαιο, είναι επίσης και μία αντανάκλαση της κρατικής κυριαρχίας (υπό την έννοια ότι οι μη-κρατικές οντότητες δεν μπορούν να απονεύουν ιθαγένεια ή παρόμοιες μορφές δεσμών με έννομες σχέσεις στο εσωτερικό ή διεθνές δίκαιο), η απονομή αυτή δεσμεύεται από ορισμένους λογικούς περιορισμούς. Ως εκ τούτου, ήταν στο παρελθόν,³ και παραμένει σήμερα εθνοκεντρική, αλλά παρ' όλα αυτά θα ήταν πολύ απλοϊκό να ερμηνευτεί υπό αυτό το πρίσμα, ιδίως λόγω της ύπαρξης φαινομένων που *prima facie* τείνουν να αντιπαρέρχονται αυτήν τη προσέγγιση. Κατά πρώτο λόγο, οιαδήποτε εις βάθος διακρατική κοινωνικό-οικονομική ενοποίηση

3. Οι Αυτοκρατορίες πρέπει να διαχωριστούν καθώς αναγκαστικά πρέπει να βρουν μια κοινή απειλή για όλους τους πολίτες τους. Οι Ρωμαίοι, για παράδειγμα, διέκριναν ανάμεσα στον νόμο που εφαρμόζονταν στους Ρωμαίους πολίτες και σ' αυτόν που εφαρμόζονταν για τους μη-Ρωμαίους πολίτες, το λεγόμενο *jus gentium*. Αυτή η πρακτική δεν διαφέρει από αυτή που εφαρμόζεται στα μη-μητροπολιτικά εδάφη των αυτοκρατοριών του 19^{ου} αιώνα, ειδικά της Βρετανικής.

ση του τύπου που συναντάται στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχει αποδειχθεί ότι αναπτύσσει ένα διακριτό θεσμό «υπερεθνικής (supranational) ιθαγένειας», τουλάχιστον όσον αφορά τη δημιουργία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, όχι απαραίτητα από φορμαλιστική άποψη. Η λεγόμενη «Ευρωπαϊκή ιθαγένεια» επιτρέπει σε φυσικά πρόσωπα πολίτες διαφόρων κρατών να ταξιδεύουν ελεύθερα, να ψάξουν για εργασία, υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση και κατοικία, μεταξύ άλλων, σε οποιαδήποτε χώρα μέσα στην ΕΕ (van den Brink, 2012). Τέτοια δικαιώματα και ελευθερίες γενικά συναντώνται και συνάμα απονέμονται στους πολίτες ενός κράτους και έτσι η ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη δομείται στη βάση μίας ευρείας κλίμακας δικαιωμάτων, χωρίς όμως την απονομή κάποιας επίσημης ιθαγένειας/υπηκοότητας, όπως αυτός ο θεσμός απαντάται στις πρακτικές των κρατών. Παρ' όλα αυτά, η ιδιότητα του Ευρωπαίου πολίτη ενέχει δικαιώματα και ελευθερίες όμοιες με αυτές που απολαμβάνουν τα πρόσωπα που έχουν επίσημη ιθαγένεια (Donner, 1983).

Παρομοίως, η αντίληψη του κράτους ως μία διοικητική οντότητα σχετίζεται με την όποια συζήτηση που αφορά στην απόρριψη της αναγκαιότητας επίσημης υπηκοότητας. Τα μετά-αποικιακά καθεστώτα στην Αφρική, για παράδειγμα, προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να προτάξουν ότι τα σύνορά τους είχαν διαμορφωθεί ως αποτέλεσμα των προ-αποικιακών συνοριακών ζυμώσεων (και ότι έπρεπε ως εκ τούτου να διατηρηθούν βάσει του δόγματος *uti possidetis juris*⁴) αν και το δόγμα αυτό δεν αντανakλούσε σε καμία

4. Επί τη βάση του δικαιώματος χρήσης (όρος του Διεθνούς Δι-

περίπτωση εθνοτικούς, ομαδικούς (με τη στενή έννοια της φυλής, δηλαδή tribal) ή άλλους παρόμοιους συσχετισμούς. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι ψηλά στην μετα-αποικιακή ατζέντα βρισκόταν η άποψη ότι τα κληρονομηθέντα σύνορα θα έπρεπε είτε να καταργηθούν ή να ξανασχεδιαστούν προς όφελος (και επί τη βάσει) μίας παν-Αφρικανικής ένωσης, μία *sui generis pax Africana* (Craven, 2007). Παρά τις όποιες προσπάθειες, η πραγματικότητα συνίστατο στο γεγονός πως μόλις ένα κράτος με τους διοικητικούς του μηχανισμούς γεννιέται (ή αναγεννιέται πολιτικά) οδηγείται με τέτοιο τρόπο ώστε να συντηρηθεί ή να επιβιώσει. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να συνεχίζει να μαζεύει φόρους και δασμούς σε μηνιαία βάση, να πληρώσει τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων για να λειτουργήσει το κράτος, να φροντίσει ότι τα σχολεία λειτουργούν εύρυθμα και ότι η εξωτερική της πολιτική είναι επίσης ενεργή, μεταξύ άλλων. Η λίστα καθημερινών λειτουργιών είναι ατελείωτη. Όταν ένα σχετικά φτωχό κράτος, έχοντας υπόψη μας τα προαναφερθέντα, σκέφτεται να ανοίξει τα σύνορά του σε εκατομμύρια ανθρώπων της ίδιας φυλής, εθνότητας,⁵ ή άλλης εθνικής καταγωγής, δεν απονέμει απλά ιθαγένεια/υπηκοότητα σε αυτούς τους ανθρώπους. Αυτό που κάνει πρακτι-

καίου).

5. Αντίθετα με την αποφυγή του όρου «φυλή» (race) στις περισσότερες κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες, στο διεθνές δίκαιο, ειδικά σε σχέση με διεθνή εγκλήματα όπως οι γενοκτονίες και τη νομολογία περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως στην περίπτωση των προσφύγων, ο όρος έχει πολύ συγκεκριμένη νομική σημασία και ως τέτοιος χρησιμοποιείται ευρέως από τα δικαστήρια. Το ίδιο ισχύει και για τον όρο «alien» (ξένος).

κά είναι ότι ανοίγει διάπλατα τις πύλες σε μεγάλες μάζες ανθρώπων που εξαιτίας της δεινής τους κατάστασης θα επιφέρουν αλληπάλληλα προβλήματα στα δημόσια οικονομικά καθώς και στον ευρύτερο κοινωνικό ιστό με ότι αυτό συνεπάγεται.

Δεν πρέπει βέβαια να βλέπουμε την μετα-αποικιακή Αφρική ως το μοναδικό παράδειγμα που γέννησε αυτές τις τάσεις. Η ένωση της Ανατολικής με την Δυτική Γερμανία αποτελεί ένα εξαιρετικό παράδειγμα όπου δύο χώρες με την ίδια εθνοτική σύνθεση και καταβολή, διαιρεμένες παρ' όλα αυτά στη διάρκεια ζωής των πληθυσμών τους υπό ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες, φέρονται αντιμέτωπες με έντονη κοινωνική και οικονομική δυσαρέσκεια από μεγάλο μέρος του πληθυσμού τους. Οι εύποροι Δυτικο-Γερμανοί δίσταζαν στην ιδέα πληρωμής επιπλέον φόρων για να φέρουν τους Ανατολικο-Γερμανούς συμπατριώτες τους στο ίδιο με αυτούς επίπεδο διαβίωσης (Smith, 1994). Η άποψη, λοιπόν, που προτάσσει ότι κάποιες χώρες είναι πρόθυμες να απονεύμουν ιθαγένεια μαζικά (*en masse*) σε άτομα της ίδιας εθνοτικής, 'φυλετικής' ή θρησκευτικής ομάδας αποτελεί απλώς ένα μύθευμα εξαιτίας των κοινωνικό-οικονομικών δυσκολιών που ενυπάρχουν σε ένα τέτοιο εγχείρημα, ιδίως δε όταν μία πληθυσμιακή αύξηση δεν ακολουθείται από εμφανή οικονομικά οφέλη, όπως η διαδοχή στο κράτος απορρόφησης επιπλέον εδαφών. Η παρούσα πρακτική στο θέμα της απονομής ιθαγένειας δεν είναι λοιπόν αντίθετη με τα ισχύοντα εμπειρικά δεδομένα που δείχνουν ότι τα κράτη εν γένει είναι πρόθυμα να εντάξουν αλλοδαπούς στον γηγενή πληθυσμό μέσω της απονομής ιθαγένειας/υπηκοότητας μόνο όταν προσβλέπουν σαφή οικονομικά οφέλη

από τους εισερχόμενους μετανάστες (Lambert *et al.*, 2012). Οι ΗΠΑ, η Αυστραλία και ο Καναδάς αποτελούν τρανά παραδείγματα για αυτή τη προσέγγιση, μιας και η μεταναστευτική πολιτική τους βασίζεται στο να τραβήξουν τους πιο ταλαντούχους, τους περισσότερο καινοτόμους, καλύτερα μορφωμένους και νεότερους (κατά το δυνατό) εν δυνάμει μετανάστες ανά τον κόσμο.

Πραγματικά, στη βάση των προηγούμενων παρατηρήσεων, το κρίσιμο κριτήριο για οιαδήποτε μεταναστευτική πολιτική στον 21^ο αιώνα είναι κατά κανόνα οικονομικό και κοινωνικό, αν και δεν θα πρέπει να αγνοούμε τις όποιες εσωτερικές πολιτικές ζυμώσεις και κατευθύνσεις, ιδίως σε περιστάσεις όπου μία κυρίαρχη εθνοτική ομάδα απαιτεί ενότητα με ίδιους εθνοτικούς πληθυσμούς σε όμορες χώρες. Παραδείγματα αποτελούν οι Ούγγροι της Ρουμανίας για τους Ούγγρους και οι Κοσοβάροι για τους Αλβανούς. Η απονομή ιθαγένειας δεν είναι παρά ένα κίνητρο στη διαδικασία αυτή και δεδομένης της οικονομικά καλής κατάστασης των μεταναστών αυτής της κατηγορίας, η κοινωνική προσαρμογή τους δεν θεωρείται προβληματική.

Η Νομική Ρύθμιση της Ιθαγένειας στο Διεθνές Δίκαιο

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η απονομή ιθαγένειας/υπηκοότητας έγκειται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους και των θεσμών αυτού (συνταγματικών, πολιτικών κλπ). Αναφερόμαστε σε απονομή ιθαγένειας/υπηκοότητας σε πρόσωπα που φέρουν ήδη άλλη διακριτή ιθαγένεια από αυτή που τους απονέμει το κράτος στο οποίο τώρα απευθύνονται, δεδομένου ότι το Άρθρο 15 της Οικουμενικής

Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προστατεύει το δικαίωμα όλων των ανθρώπων σε μία ιθαγένεια. Σαφώς, θα ήταν παράλογο να απαιτήσει κανείς από τα κράτη να απονεύμουν την ιθαγένειά τους σε αλλοδαπούς αδιάκριτα, μιας και στη περίπτωση αυτή κάθε κράτος θα βαρυνόταν από αυτή την υποχρέωση, κάτι το οποίο εν τέλει θα οδηγούσε σε ένα φαύλο κύκλο (van Ranhuys, 1959). Έτσι η απονομή ιθαγένειας/υπηκοότητας στους ξένους αποτελεί δικαίωμα του κράτους και υπόκειται στην αποκλειστική διακριτική ευχέρειά του. (Brownlie, 1963). Παρ' ότι τα κράτη είναι ελεύθερα να απονέμουν πολιτειακά δικαιώματα σε όποια πρόσωπα επιθυμούν και αυτό δεν οριοθετείται ούτε ρυθμίζεται από το διεθνές δίκαιο, οι έννομες συνέπειες μίας τέτοιας απονομής αποτιμώνται όχι με βάση το εσωτερικό τους δίκαιο αλλά στη βάση του διεθνούς δικαίου.

Για να αποσαφηνίσουμε το σημείο αυτό θα αναφερθούμε στην υπόθεση *Nottebohm*,⁶ η οποία αν και συνεχίζει να ισχύει, υπόκειται σε σαφείς εξαιρέσεις σε πεδία όπως το διεθνές επενδυτικό δίκαιο.⁷ Στην υπόθεση αυτή, ένας Γερμανός είχε ζήσει στη Γουατεμάλα περίπου δύο δεκαετίες

6. *Liechtenstein v Guatemala [Nottebohm case]* Second Phase, Judgment, (1955) *ICJ Reports* 4.

7. Στο διεθνές επενδυτικό δίκαιο η έννοια της υπηκοότητας ρυθμίζεται από πολυμερείς και διμερείς συμβάσεις για τη προστασία επενδύσεων (bilateral investment treaties). Σε αυτές, τα συμβαλλόμενα κράτη μπορούν να ορίσουν εάν ένας υπήκοός τους δεν θα απολαμβάνει τα δικαιώματα που απορρέουν από τις εν λόγω συμβάσεις επειδή, για παράδειγμα, διαμένει στη χώρα υποδοχής πάνω από ένα χρονικό διάστημα. Βλέπε 1995 Διμερής σύμβαση Αργεντινής-Αυστραλίας, Άρθρο 2(4).

αλλά δεν είχε αποκτήσει ποτέ την υπηκοότητα αυτής της χώρας. Αντίθετα, είχε καταφέρει να αποκτήσει την υπηκοότητα του Λιχτενστάιν, με το οποίο δεν είχε κανένα δεσμό, πέρα από το γεγονός ότι ο αδερφός του διέμενε εκεί ενώ και ο ίδιος ο Nottebohm είχε επισκεφθεί το κρατίδιο αυτό λίγες φορές στη ζωή του. Το Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης (ΔΔΔ) έκρινε ότι αν και το κάθε κράτος είναι ελεύθερο να καθορίσει τα κριτήρια για την απονομή της ιθαγένειας/υπηκοότητάς του σε αλλοδαπούς, η αναγνώριση αυτής και οι διεθνείς έννομες συνέπειές της διέπονται από το διεθνές δίκαιο. Το δικαστήριο έκρινε ότι ο θεσμός της ιθαγένειας στο διεθνές δίκαιο παράγει (διεθνή) έννομα αποτελέσματα όταν η εν λόγω ιθαγένεια είναι αποτελεσματική ή πρόσφορη (effective)⁸ και εφόσον βασίζεται σε μακρόχρονη διαμονή, κάτι το οποίο δεν συνέβαινε στη περίπτωση του Nottebohm όσον αφορά τη σχέση του με το Λιχτενστάιν. Ως εκ τούτου, για τα δεδομένα αυτής τουλάχιστον της υπόθεσης, η χορηγηθείσα από το Λιχτενστάιν υπηκοότητα του Nottebohm κρίθηκε από το ΔΔΔ ότι δεν παράγει διεθνείς έννομες συνέπειες, παρ' ότι απονεμήθηκε κάτω από τυπικούς συνταγματικούς όρους από ένα κυρίαρχο κράτος (Abass, 2012: 166-67).

Μάλιστα, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η υπηκοότητα

8. Στην υπόθεση *Champion Trading v Egypt*, Απόφαση για τη Δικαιοδοσία (21 Οκτωβρίου 2003), σσ 16-17, το διαιτητικό δικαστήριο έκρινε ότι δεν χρειαζόταν να αποφανθεί για την αποτελεσματική υπηκοότητα των τριών διαδίκων που κατείχαν διπλή (ΗΠΑ και Αιγύπτου) υπηκοότητα. Έκρινε και τις δύο υπηκοότητες ως αποτελεσματικές. Ομοίως στην υπόθεση *Olguin v Paraguay*, Απόφαση (26 Ιουλίου 2001), παράγραφοι 60-62.

παράγει λιγότερες έννομες συνέπειες σε σύγκριση με τον θεσμό της κατοικίας ή αυτόν της συνήθους διαμονής. Για παράδειγμα, η δικαιοδοσία των αστικών δικαστηρίων που αφορά διακρατικές οικογενειακές διαφορές εντός της ΕΕ σύμφωνα με το Άρθρο 3 του Κανονισμού *Ibis* των Βρυξελλών⁹ καθορίζεται επί τη βάσει της συνήθους διαμονής του εγκαλουμένου. Αυτό συμβαίνει γιατί σε μία Ευρώπη όπου οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να διαμένουν όπου επιθυμούν, είναι προφανώς δυνατό ένα άτομο να διαμένει σε μία χώρα επί τη βάσει συνήθους διαμονής χωρίς να κατέχει την ιθαγένεια/υπηκοότητα της χώρας αυτής. Δεδομένου ότι ο θεσμός της δικαστηριακής δικαιοδοσίας στις οικογενειακές διαφορές, καθώς και γενικά σε όλες τις ιδιωτικές διαφορές, δεν θα έπρεπε να εφαρμόζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί προβλήματα για τους διαδίκους, ιδιαίτερος στον(ην) εγκαλούμενο(η), είναι λογικό ότι δικαιοδοσία απολαμβάνει το δικαστήριο εκείνο που είναι εγγύτερο (ως προς τη τοποθεσία του) στον τόπο διαμονής του εγκαλουμένου(ης), ο οποίος τόπος δύναται να μην συμπίπτει απαραίτητα με τη χώρα ιθαγένειας/υπηκοότητας (Magnus & Mankowsk, 2012:86).

Όσον αφορά στην πολυπολιτισμικότητα και τη σχέση της με τη μετανάστευση, πρέπει να σημειωθεί ότι αφορά ένα θέμα το οποίο ξεκάθαρα εμπίπτει στη σφαίρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρ' ότι είναι επίσης σημείο ανα-

9. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2201/2003 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε διαφορές εντός γάμου και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1347/2000.

φοράς, όπως αναφέρθηκε παραπάνω σε αρκετές άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες. Δεν υπάρχει υποχρέωση στο διεθνές δίκαιο ώστε τα κράτη ή τα φυσικά πρόσωπα να ασπάζονται και να προωθούν τη πολυπολιτισμικότητα και με τον τρόπο αυτό να δέχονται αλλοδαπούς στο έδαφός τους και να εξαναγκάζουν την ένταξή τους ενάντια στη βούληση του γηγενούς πληθυσμού. Τα κράτη σαφώς και υποχρεούνται να προστατεύουν τα δικαιώματα όλων των προσώπων στο έδαφός τους, άσχετα αν πρόκειται για πολίτες τους ή αλλοδαπούς (Steiner, 1991). Στην έκταση που η πολυπολιτισμικότητα απαιτεί θετικά ή αρνητικά μέτρα για την ευημερία όλων των προσώπων σε μία χώρα, το υπεύθυνο κράτος πρέπει να λάβει τα κατάλληλα μέτρα (Xanthaki, 2010). Μια τέτοια υποχρέωση όμως δεν σημαίνει ότι απαιτείται τα κράτη ν' αναλάβουν πολιτικές τέτοιες στις οποίες ετερόκλητες πληθυσμιακές ομάδες να βρίσκουν ένα κοινό κοινωνικό παρανομαστή. Δεν υπάρχει καμία υποχρέωση στα κράτη να εντάξουν ή να αφομοιώσουν και μάλιστα οι πολιτικές αφομοίωσης συνήθως παίρνουν το χαρακτήρα πολιτισμικής γενοκτονίας ή, στο ελάχιστο, προσπάθειας βίαιης αποκοπής ενός πληθυσμού από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του (Davidson, 2012).

Οι περιορισμοί στην απονομή ιθαγένειας/υπηκοότητας ορίζονται από τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο πιο βασικό επίπεδο, απαγορεύεται στα κράτη να καταστούν τους πολίτες τους απάτριδες, ιδίως με την στέρηση ή την αφαίρεση της ισχύουσας (μοναδικής) τους υπηκοότητας/ιθαγένειας, ή απαγορεύο-

ντας τους να επιστρέψουν στη πατρίδα τους.¹⁰ Τα κράτη δικαιούνται βεβαίως να αρνηθούν την απονομή ιθαγένειας/ υπηκοότητας ή ακόμη και εισόδου σε άτομα με προγονικούς δεσμούς, τα οποία έχουν αποκτήσει την ιθαγένεια/ υπηκοότητα άλλου κράτους. Αυτό εξηγεί σε κάποιο βαθμό την τεράστια απόκλιση ανάμεσα σε αναπτυγμένες χώρες όσον αφορά την εφαρμογή των δύο βασικών αρχών απόκτησης ιθαγένειας, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δηλαδή, του 'δικαίου του εδάφους' και του 'δικαίου του αίματος'. (Weil, 2001). Επίσης, απαγορεύεται στα κράτη να εξαναγκάζουν τους πολίτες τους να εγκαταλείπουν τη χώρα τους και έτσι να καθίστανται μακροχρόνιοι πρόσφυγες ή ουσιαστικά απάτριδες. Η λογική αυτών των περιορισμών είναι διττή. Από τη μία πλευρά, αφαιρώντας την ιθαγένεια ενός φυσικού προσώπου, στερεί σε αυτό τη προστασία που του οφείλεται από το κράτος [των πολιτειακών του δικαιωμάτων] σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από την άλλη πλευρά, η μη προστασία ενός προσώπου από το κράτος δημιουργεί ένα παράλληλο βάρος στο κράτος εκείνο που εν τέλει θα υποδεχθεί το διωγμένο πρόσωπο (van Waas, 2008).

Περαιτέρω, όταν ένα κράτος διασπάται σε πολλαπλές νέες οντότητες, αυτές διαδέχονται τα εδάφη και τις υποχρεώσεις του παλαιού ενιαίου κράτους. Η διαδοχή κρατών καθορίζεται από εθμικούς κανόνες διεθνούς δικαίου οι

10. Ως αποτέλεσμα, το Άρθρο 1 της Σύμβασης του 1961 για τη Μείωση του Φαινομένου της Απατρίας με το οποίο εφαρμόζεται η αρχή του *jus soli* σε πρόσωπα τα οποία σε άλλες περιπτώσεις θα ήταν απάτριδες.

οποίοι έχουν αναπτυχθεί από τη μακρόχρονη πρακτική των κρατών όσον αφορά στην επίλυση σημαντικών ζητημάτων που αναφύονται σε τέτοιες περιπτώσεις. Ο βασικός κανόνας έγκειται στο ότι το νέο, διαδεχόμενο, κράτος όχι μόνο διαδέχεται τον προκάτοχό του, όσον αφορά τα εδάφη του και τη περιουσία του, αλλά το διαδέχεται επίσης και στις υποχρεώσεις του, συμπεριλαμβανομένων και των υποχρεώσεων του στη φύλαξη και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ως εκ τούτου, εν γένει εγγυάται σε όλα τα πρόσωπα που έχουν συνήθη διαμονή στο έδαφος του τη στιγμή της πράξης διαδοχής (και τα οποία ήταν πολίτες του παλαιού ενιαίου κράτους πριν τη διάσπαση) τη λήψη της ιδιότητας του πολίτη του διαδέχοντος κράτους. Στη πράξη, η κατάσταση είναι περισσότερο περίπλοκη (Zimmermann, 2006). Μετά τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης συνάφθηκε συνθήκη διαδοχής μεταξύ όλων των διαδόχων κρατών υπό την αιγίδα της Ρωσικής Κοινοπολιτείας (Σύμφωνο της Αλμά Ατά). Δεδομένου ότι η Σοβιετική Ένωση είχε προ πολλού προωθήσει την εσωτερική μετανάστευση μεταξύ πληθυσμών εντός του αχανούς εδάφους της, ένα μεγάλο κομμάτι της οποίας ήταν εξαναγκαστικού χαρακτήρα (πογκρόμ Ελλήνων της Μαύρης Θάλασσας), ή τουλάχιστον ενάντια στη βούληση του μετατοπισθέντος πληθυσμού, - με σκοπό να διατηρήσει την εξουσία της - αμέσως μετά τη διαδοχή των νέων κρατών ένα σημαντικό κομμάτι των εθνοτικά Ρωσικών πληθυσμών (περί το 10% του συνολικού πληθυσμού στις περισσότερες περιπτώσεις) διάλεξε να παραμείνει στο νέο κράτος διαδοχής. Αυτές οι νέες κρατικές οντότητες υιοθέτησαν νόμους με τους οποίους απένεμαν υπηκοότητα σε όλους εκείνους που είχαν συνήθη διαμονή

στην επικράτειά τους, αλλά στη πράξη προσπάθησαν να αποκλείσουν ορισμένες εθνοτικές ομάδες με μεθόδους παράνομης διάκρισης και με δικαιολογητικό ότι είχαν μετατοπισθεί εκεί παράνομα από το προηγούμενο καθεστώς (Gelazis, 2004). Παρ' όλες αυτές τις πρακτικές, έδωσαν επιλογή στους μη-αυτόχθονες (ή μη-γηγενείς) ώστε να δηλώσουν εντός εύλογης προθεσμίας αν ήθελαν ή όχι να λάβουν την υπηκοότητα του νέου κράτους, στην οποία περίπτωση δικαιούνταν να λάβουν την υπηκοότητα της επιλογής τους, δηλαδή αυτής της Ρωσίας. Η Ρωσική Κοινοπολιτεία κατά τη περίοδο εκείνη δεν ήταν ιδιαίτερα θερμή στη προοπτική μαζικών επιστροφών Ρωσικών πληθυσμών εξ' αιτίας της τότε καταρρέουσας οικονομικής της κατάστασης αλλά και επειδή είχε καταλάβει τα πολιτικά οφέλη από πιθανή δυναμική παρουσία Ρωσικών πληθυσμών εντός των συνόρων των πρώην αποικιών της (Blackman, 1998). Θα μπορούσε δηλαδή να εμπλέκεται στα εσωτερικά ζητήματα των κρατών αυτών, όπως και φάνηκε από τη πρόσφατη Ρωσική εμπλοκή στην ανατολική Ουκρανία το 2014 με αφορμή τη κακομεταχείριση Ρωσικών πληθυσμών. Εν τέλει, ο αριθμός των αυτοχθόνων Ρώσων που επέλεξαν να επαναπατριστούν στη Ρωσία ήταν αρκετά μικρός, ιδίως σε σύγκριση με τον αριθμό εκείνων που παρέμειναν στον συνήθη τόπο διαμονής τους.

Υπάρχει ένα ζήτημα για το κατά πόσο η αρχή της μη-διάκρισης, ενός θεμελιώδους κανόνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μπορεί να εφαρμοσθεί στην κυριαρχική ευχέρεια των κρατών όσον αφορά στην απονομή ιθαγένειας/υπηκοότητας. Φυσιολογικά, επί τη βάση γενικών συνθηκών όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Αν-

θρώπου (ΕΣΔΑ), το Διεθνές Σύμφωνο για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα, καθώς και πιο εξειδικευμένες συνθήκες, όπως η Διεθνής Συνθήκη για την Εξάλειψη όλων των μορφών Φυλετικής Διάκρισης, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να συμπεριφέρονται έναντι όλων των ανθρώπων με τον ίδιο τρόπο ή με σχετική ισότητα. Το Άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, που αφορά στην απαγόρευση της διάκρισης, δεν έχει ακόμη δώσει λαβή για ιδιαίτερα σημαντική νομολογία μιας και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει εκλάβει το Άρθρο αυτό ως έκφραση τυπικής ισότητας (Weis, 1979). Παρ' όλα αυτά, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει ότι διαφορετικές καταστάσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται διαφορετικά, και με τον τρόπο αυτό συναινεί στην ενσυνείδητη (θετική) διάκριση σε ορισμένες περιστάσεις.¹¹ Από την άλλη όμως, η νομολογία της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ ξεκάθαρα προκρίνει όχι μόνο πολιτικές θετικής διάκρισης καθ'αυτές,¹² αλλά επίσης υποστηρίζει αναγκαστική θετική διάκριση μέσω του Άρθρου 26 του Διεθνούς Συμφώνου. Ακόμη κι έτσι, δεν τίθεται ζήτημα για το αν η αρχή της μη-διάκρισης εφαρμόζεται σε συγκυρίες όπου ένα κράτος επιλέγει να απονεμίει ιθαγένεια σε έναν αλλοδαπό σε μία περίπτωση αλλά όχι σε άλλη παρόμοια περίπτωση. Οποιοδήποτε άλλο αντίθετο συμπέρασμα θα κατανιούσε την όποια ουσία της κυριαρχικής φύσης της ιθαγένειας και θα αφαιρούσε τη πολιτική διάσταση της κρατικής ενχέρειας, η οποία και καθορίζει εν τέλει την κρατική πολιτική

11. *Thlimmenos v Greece*, (2001) 31 E.H.R.R. 411.

12. General Comment No 4, UN Doc HRI/GEN/1/Rev.1 (1994), paras 2-3.

για τη μετανάστευση.¹³ Επομένως, το δικαίωμα ενός κράτους να απονεμίει ιθαγένεια/υπηκοότητα σε αλλοδαπούς υπερκερνάει την αρχή της γενικής ισότητας και την αρχή της μη-διάκρισης (Weisbrodt & Collins, 2006). Αυτή η παρατήρηση μας επιστρέφει στη συζήτηση για την πολυπολιτισμικότητα. Οι ΗΠΑ, για παράδειγμα, που κατέστησαν την αρχή του 'δικαίου του εδάφους' ως συνταγματικό θεσμό μέσω της 14^{ης} τροποποίησης του Συντάγματός τους, τα τελευταία χρόνια έλαβαν μέτρα για να αποτρέψουν τα τέκνα των παρανόμων μεταναστών όπως πάρουν υπηκοότητα (λόγω της γέννησης τους εκεί) και έχει επίσης αποτρέψει πατεράδες από το να μεταδώσουν τη δική τους υπηκοότητα (των ΗΠΑ) σε τέκνα που είναι γεννημένα εκτός ΗΠΑ ή έξω από γάμο.¹⁴

Από τη συζήτηση μέχρι τώρα γίνεται φανερό ότι πέρα από την οποιαδήποτε θεωρητική στάση πάνω στο θέμα, δεν υπάρχει καμία υποχρέωση στα κράτη να ενισχύουν ή να προωθούν τη πολυπολιτισμικότητα, πέρα από το να σέβονται όλα τα αστικά, πολιτικά, κοινωνικο-οικονομικά και πολιτισμικά δικαιώματα εκείνων που βρίσκονται στην επικράτειά τους. Μάλιστα, γίνεται αποδεκτό ότι τα κράτη είναι ελεύθερα να αναπτύξουν πολιτική μετανάστευσης η οποία είναι βασισμένη σε εθνοτική ή πολιτισμική ομοιογένεια. Η Αυστραλία, για παράδειγμα, επιτρέπει την είσοδο μόνο σε εκείνους τους μετανάστες που πιθανολογείται ότι

13. Η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για παράδειγμα, έχει αποδεχθεί ότι η εθνική ασφάλεια συνιστά βάσιμο λόγο για την άρνηση μιας αίτησης για απόδοση υπηκοότητας. *Borzov v Estonia*, UN Doc CCPR/C/81/D/1136/2002 (25 August 2004).

14. *Flores-Villar v USA*, 131 S Ct 2312 (2011).

θα ‘αγκαλιάσουν’ τον τρόπο ζωής της χώρας αυτής. Με την εφαρμογή της πολιτικής αυτής ενσυνείδητα εξαιρούνται άτομα συγκεκριμένων θρησκειών και αντιλήψεων.¹⁵

Παράνομη Μετανάστευση και το Κράτος στο Διεθνές Δίκαιο

Οι όροι ‘immigration’ και ‘migration’ είναι ταυτόσημοι από την άποψη του διεθνούς δικαίου. Η κίνηση προσώπων πέρα από εθνικά σύνορα –εξαιρουμένων των περιπτώσεων πρότερης προσκλήσεως ή έχοντας ικανοποιήσει τις νόμιμες προϋποθέσεις εισόδου– ρυθμίζεται σύμφωνα με όσα αναφέραμε στη προηγούμενη ενότητα. Η μαζική εκτόπιση ή η μαζική κίνηση ρυθμίζεται επίσης από το διεθνές δίκαιο προσφύγων και συγκεκριμένα από τη Σύμβαση του 1951 που αφορά στο Καθεστώς των Προσφύγων. Ένα πρόσωπο απολαμβάνει το καθεστώς του πρόσφυγα όταν έχει εύλογο φόβο δίωξης εξ αιτίας της φυλής του, της εθνοτικότητάς του, της θρησκείας του, ή της συμμετοχής του σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ή εξ αιτίας των πολιτικών του πεποιθήσεων δεν δύναται ούτε επιθυμεί την προστασία του κράτους της υπηκοότητάς του (Άρθρο 1(A) (2)). Είναι ξεκάθαρο από αυτόν τον ορισμό –ο οποίος έχει από το 1951 επεκταθεί μέσω της νομολογίας κρατών και εφαρμόζεται πλέον σε άτομα τα οποία διώκονται εξ αιτίας των σεξουα-

15. Σύμφωνα με τον Αυστραλιανό νόμο περί Ιδιότητας του Πολίτη του 2007 (Australian Citizenship Act 2007, section 12), ένα παιδί που γεννιέται στην Αυστραλία από αλλοδαπούς γονείς αποκτά την υπηκοότητα μόνο μετά από δέκα χρόνια συνεχούς διαμονής.

λικών τους προτιμήσεων ή απλά για εγκλήματα τιμής- ότι τα άτομα εκείνα που προσπαθούν να ξεφύγουν από τη φτώχεια για μια καλύτερη ζωή δεν θεωρούνται πρόσφυγες σύμφωνα με τον ορισμό της Σύμβασης του 1951 (Goodwin-Gill, 1996:40-80).

Είναι λοιπόν σημαντικό να διακρίνουμε πως κατατάσσονται από νομικής απόψεως τα κράτη τους (μη-πρόσφυγες) παράνομους μετανάστες, τι δικαιώματα δικαιούνται και εν τέλει τι επιλογές υπάρχουν για την επιστροφή τους στη χώρα από την οποία προήλθαν (*refoulement*)¹⁶, είτε με τη θέλησή τους είτε με εξαναγκασμό. Αν και η νομική τους θέση είναι σαφής, γίνεται περίπλοκη εξ αιτίας μη νομικών συσχετισμών. Οι αλλοδαποί που προσπαθούν ή και καταφέρνουν να εισέλθουν σε ξένο κράτος χωρίς την έγκριση του κράτους αυτού - εκτός και αν είναι πρόσφυγες - διαπράττουν ένα ποινικό αδίκημα σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο μετανάστευσης της χώρας εισόδου. Πρόκειται για το αδίκημα της παράνομης εισόδου. Η παράνομη είσοδος φέρει ποινή και καταδίκη σε φυλάκιση. Μόλις εκτιθεί η ποινή, ο καταδικασθείς υπόκειται σε καθεστώς απέλασης. Στη πράξη, όλοι οι παράνομοι μετανάστες ισχυρίζονται κάποια μορφή δίωξης στη χώρα καταγωγής τους, έτσι ώστε ο ισχυρισμός αυτός να εγείρει υποχρέωση διερεύνησης για το κατά πόσο το άτομο αυτό δικαιούται άσυλο ως πρόσφυγας. Αυτή η έρευνα μπορεί να πάρει χρόνο. Στο διάστημα αυτό

16. Ο όρος 'refoulement' (επαναπροώθηση) είναι βασικός στη Συνθήκη για τους Πρόσφυγες του 1951 των Ηνωμένων Εθνών, άρθρο 33, και απαγορεύει τον βίαιο επαναπατρισμό των προσφύγων στην χώρα προέλευσης (*non-refoulement principle*).

το άτομο μπορεί να είναι υπό κράτηση ή μπορεί να του δοθεί προσωρινή άδεια παραμονής μέχρι να ερευνηθεί το ιστορικό του και να αποφανθούν οι αρχές αν δικαιούται επ' αόριστο άσυλο. Οι πρόσφυγες και αυτοί που αιτούνται άσυλο προστατεύονται από τις εγγυήσεις της Σύμβασης του 1951, ενώ όλοι εκείνοι που κατατάσσονται ως παράνομοι (όσον αφορά την είσοδό τους) προστατεύονται αποκλειστικά από το γενικό διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Weissbrodt & Divine, 2012). Η θεμελιώδης διαφορά είναι ότι οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο (και οι οποίοι διατηρούν το καθεστώς του πρόσφυγα μέχρι οι αρχές να αποφανθούν αλλιώς) δεν μπορούν να επιστραφούν στη χώρα δίωξης, ενώ όλοι οι άλλοι παρανόμως εισελθόντες μπορούν να επαναπατριστούν χωρίς περαιτέρω περιορισμούς.¹⁷

Από άποψη πολιτικής, σε περίπτωση μαζικής εξόδου ή μαζικής κίνησης προσώπων εξ' αιτίας συγκεκριμένου γεγονότος, όπως στη περίπτωση των συρράξεων στο Κοσσυφοπέδιο και την πρώτη Γιουγκοσλαβία τη δεκαετία του 1990, παρ' ότι γίνονται προσπάθειες επαναπατριισμού μετά το πέρας των συρράξεων, είναι προφανές ότι στο ενδιαμέσο διάστημα ένα μεγάλο μέρος των προσώπων αυτών θα έχει

17. Μια σημαντική εξαίρεση στον κανόνα αυτόν αφορά στα θύματα του trafficking. Σύμφωνα με τους όρους του Trafficking Protocol του 2000 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνοποιημένου Οργανωμένου Εγκλήματος, τα θύματα του trafficking δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν να έχουν διαπράξει ποινικό αδίκημα (ιδιαίτερα της παράνομης εισόδου) και θα πρέπει να τους παρέχεται κάθε δυνατή βοήθεια, συμπεριλαμβανομένης του μη επαναπατριισμού τους στην χώρα καταγωγής τους.

ξεκινήσει μία καινούργια ζωή στη χώρα του προσωρινού ασύλου. Έτσι, όπου δεν δημιουργούνται σοβαρά δημογραφικά προβλήματα, τα λεγόμενα αναπτυγμένα κράτη, τουλάχιστον στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, δεν είναι αντίθετα στη προοπτική να μοιραστούν με άλλα κράτη το βάρος αποδοχής ατόμων (*burden sharing*) που πριν λίγο διάστημα ήταν πρόσφυγες, εκχωρώντας τους αορίστου διάρκειας παραμονή, κάτι που συνήθως αποτελεί (αλλά όχι στην Ελλάδα) το πρώτο βήμα για την απονομή ιθαγένειας/υπηκοότητας (Taylor, 2013). Με τον τρόπο αυτό, ακόμη και ένας μεγάλος πληθυσμός 200.000 ατόμων δύναται να διασκορπισθεί σε διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες χωρίς να αλλοιώσει το δημογραφικό *status quo* ή να αποδυναμώσει τα δημόσια οικονομικά των χωρών αυτών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η πολιτογράφηση έχει πρωτίστως ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Παρ' όλα αυτά, πρέπει να τονισθεί ότι δεν υπάρχει υποχρέωση στα κράτη να απονεύμουν ιθαγένεια/υπηκοότητα ή αορίστου διάρκειας παραμονή επί τη βάση ανθρωπιστικών κριτηρίων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία για τη νομιμότητα του ελέγχου δημογραφικών ανωμαλιών από τα κράτη. Επίσης, δεν αμφισβητείται το ενδεχόμενο κοινωνικών αναταραχών εξ αιτίας μαζικής εισροής μεταναστών. Ένας τρόπος τέτοιου δημογραφικού ελέγχου –ιδίως όπου τα σύνορα είναι ανεξέλεγκτα, όπως σε θαλάσσιες περιοχές και η αστυνόμευση είναι σχεδόν αδύνατη– έγκειται στο περιορισμό πολιτογράφησης σε πολύ μικρό αριθμό ατόμων και υπό συνθήκες που επιβάλλονται από το κράτος. Μερικές φορές, ιδίως όταν η πολιτικές πιέσεις είναι μεγάλες, τα μέτρα αυτά συνάδουν με το δημόσιο αίσθημα (Schuck & Smith, 1985). Μια

τέτοια πολιτική σκοπό έχει να δημιουργήσει αντι-κίνητρα σε εκείνους που σκοπεύουν να εισέλθουν στη χώρα και πιθανότατα να καταστεί και η αφορμή για μία διεθνή συνθήκη για τη προστασία των συνόρων της προσβαλλόμενης χώρας, γιατί αλλιώς οι εν δυνάμει μετανάστες θα ψάξουν άλλες διόδους, κυρίως μέσω όμορων κρατών. Η παρούσα στάση της διεθνούς κοινότητας, ιδίως της ΕΕ και των κρατών της Βορείου Αμερικής, φαίνεται να τείνει προς αυξημένο έλεγχο προστασίας συνόρων και μη-εισόδου. Δεν υπάρχει εναλλακτικό σχέδιο έτσι ώστε να υπάρξει ουσιαστική ανάπτυξη και ευκαιρίες στους ανθρώπους του λεγόμενου αναπτυσσόμενου κόσμου, οι οποίοι θα έκαναν τα πάντα για να δραπετεύσουν από την κατάστασή τους (Bantekas & Oette, 2013:703-708).

Για να είμαστε ξεκάθαροι, τα κράτη υπόκεινται σε θετική υποχρέωση (δηλαδή απαιτείται δράση, σε αντιδιαστολή με τις αρνητικές υποχρεώσεις όπου απαιτείται αποφυγή παραβίασης) να διαφυλάττουν τα δικαιώματα των ανθρώπων, όπως για παράδειγμα σε καταστάσεις που απαιτούν τη διατήρηση της τάξης και την προστασία της ζωής και της περιουσίας από την αστυνομία. Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι τα κράτη που δεν καταφέρνουν να εμποδίσουν μαζική παράνομη μετανάστευση, η οποία μετουσιώνεται σε αυξημένη εγκληματικότητα και μείωση της δημόσιας ασφάλειας, παραβιάζουν τις θετικές τους υποχρεώσεις έναντι των πολιτών τους. Ένα παρόμοιο επιχείρημα μπορεί να γίνει ενάντια στις υπέρμετρες πολιτογραφήσεις των οποίων το αποτέλεσμα είναι η δημογραφική αποσταθεροποίηση και η δημιουργία εθνοτικών ή παρομοίων συγχρούσεων, ή οικονομικών κρίσεων, εκτός από τις

περιστάσεις εκείνες όπου ένα πιθανό αντεπιχείρημα δείχνει τις θετικές πτυχές μίας πολιτικής αύξησης των περιπτώσεων πολιτογράφησης (Aleinikoff, 2000).

Η απόδοση ιθαγένειας στους μετανάστες σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία

Η συζήτηση που προηγήθηκε είχε στόχο να επισημάνει με ποιόν τρόπο τα κράτη καταλήγουν στην εφαρμογή μιας συγκεκριμένης μεταναστευτικής πολιτικής, αλλά και τι ευχέρεια παρέχεται στα κράτη βάσει του διεθνούς δικαίου για την απόδοση ιθαγένειας/υπηκοότητας στους αλλοδαπούς. Εκτός από την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, τα κράτη έχουν απεριόριστη ευχέρεια για πολιτογράφηση, ακόμα και μέσω θετικής διάκρισης, εν ονόματι της αρχής της εθνικής κυριαρχίας. Μέσα στο πλαίσιο αυτό θα εξετάσουμε αμέσως παρακάτω τη λογική που διέπει την ελληνική μεταναστευτική πολιτική μετά το 1990.

Μέχρι το 1990 λοιπόν, δεν υπήρχε μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς δεν ήταν μέχρι τότε μεταναστευτικός προορισμός και στην πραγματικότητα η μαζική εκτόπιση ήταν και το μόνο μέτρο που εφαρμόζονταν προς αντιμετώπιση του φαινομένου της παράνομης μετανάστευσης (Maroukis, 2009). Το πρώτο ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης, το οποίο παρείχε προσωρινή άδεια παραμονής, εφαρμόστηκε το 1998 όπου οι παράνομοι μετανάστες είχαν την ευκαιρία να νομιμοποιηθούν στην χώρα. Άλλα δύο προγράμματα νομιμοποίησης εφαρμόστηκαν, ένα το 2001 κι ένα άλλο το 2005. Παρόλα αυτά ακόμη και οι νόμιμοι

μετανάστες βρίσκονταν συνήθως σε ένα καθεστώς 'ημινομιμότητας', καθώς οι άδειες παραμονής για τους μετανάστες που βρίσκονταν νόμιμα στην Ελλάδα για λιγότερο από δέκα χρόνια ανανεώνονταν για ένα ή δύο χρόνια. Εξαιτίας της μεγάλης καθυστέρησης της διαδικασίας, όταν η άδεια εκδίδονταν ήταν σχεδόν ληγμένη κι έτσι οι εν λόγω μετανάστες έπρεπε να κάνουν εκ νέου αίτηση για ανανέωση (Triandafyllidou & Maroufouf, 2008).

Η ενσωμάτωση μέσα από την διαδικασία της πολιτογράφησης δεν ήταν εύκολη καθότι η απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας έχει βασιστεί στην αρχή του 'δικαίου του αίματος' και μέχρι τον Μάρτιο του 2010, η διαδικασία νομιμοποίησης ήταν χρονοβόρα, δαπανηρή και με αμφίβολο αποτέλεσμα, ακόμα κι αν πληρούνταν όλες οι τυπικές προϋποθέσεις που οριζόνταν από την κείμενη νομοθεσία (Gropas & Triandafyllidou, 2011).¹⁸ Τον Μάρτιο του 2010 το ελληνικό κοινοβούλιο υιοθέτησε τον νόμο 3838/2010 για την ιδιότητα του πολίτη και την πολιτογράφηση εισάγοντας για πρώτη φορά το στοιχείο του 'δικαίου του εδάφους' στην αντίληψη για την ελληνική ιδιότητα του πολίτη. Μια από τις βασικές καινοτομίες του νόμου, το Άρθρο 1¹, αφορούσε στο καθεστώς των μεταναστών δεύτερης γενιάς, ιδιαίτερα τα παιδιά που γεννήθηκαν στην Ελλάδα από αλ-

18. Το άρθρο 5(2)(α) του Ελληνικού Κώδικα για την Ιθαγένεια. Νόμος 3284/2004 απαιτεί, ανάμεσα σε άλλα, διαμονή για τουλάχιστον 10 χρόνια στην Ελλάδα, όμως η τελική απόφαση για την απόδοση της ιθαγένειας εναπόκειται στην ευχέρεια του κράτους- μέσω μιας διαδικασίας πολύ-επίπεδων ελέγχων –ενώ η αρωνητική απόφαση της αίτησης κάποιου δεν ήταν απαραίτητο να αιτιολογηθεί σύμφωνα με το Άρθρο 8(2).

λοδαπούς γονείς, ή τα παιδιά που γεννήθηκαν στο εξωτερικό αλλά είχαν συμπληρώσει τουλάχιστον έξι χρόνια φοίτησης σε σχολεία στην Ελλάδα και συνέχιζαν να ζουν στην Ελλάδα (Gropas & Triandafyllidou, 2011). Αυτός ο νέος νόμος μείωνε το χρονικό όριο για την πολιτογράφηση από τα δέκα στα επτά χρόνια διαμονής με την προϋπόθεση ότι οι μετανάστες βρίσκονταν ήδη στο Ευρωπαϊκό καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος, το οποίο παίρνει κανείς μετά από πέντε χρόνια νόμιμης διαμονής.

Επιπλέον, ο νόμος του 3838/2010, προέβλεπε πολιτικά δικαιώματα (σε σχέση με τις δημοτικές εκλογές) για τους αλλοδαπούς κατοίκους που ζούσαν στην Ελλάδα από πέντε χρόνια και πάνω (Gropas & Triandafyllidou, 2011). Τον Δεκέμβριο του 2012, ο νόμος αυτός κρίθηκε αντισυνταγματικός από την ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ), με την αιτιολογία ότι συγκρούεται με την συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή του 'δικαίου του αίματος'¹⁹. Στην πραγματικότητα, το Σύνταγμα και ειδικά το άρθρο 4 δεν απορρίπτει σαφώς το 'δίκαιο του εδάφους', αλλά αυτό υπονοείται από την συνταγματική ιστορία της Ελλάδας. Το ΣτΕ ξεκαθάρισε ότι το Άρθρο 1^Α του νόμου του 2010 δεν παρείχε εγγυήσεις ότι η απλή διαμονή θα μπορούσε να συνιστά γνήσιο δεσμό ανάμεσα στον δικαιούχο και την Ελλάδα κι ως αποτέλεσμα ελλόχευε κίνδυνος εθνικής κυριαρχίας. Το δικαστήριο υπονόησε ότι ο νόμος 3838/2010 'έκρουβε' την παροχή πολιτικών κινήτρων υπό τη μορφή 'εξυπηρετήσεων' σε υποψήφιους προς πολιτογράφηση μετανάστες, οι οποίοι ως αντάλλαγμα θα έδιναν την ψήφο τους

19. Απόφαση 60/2013.

στο κόμμα που εισηγήθηκε τον νόμο. Είναι προφανές από την απόφαση του ΣτΕ ότι το ελληνικό κράτος συνεχίζει να βλέπει την πολιτογράφηση μέσα από το πρίσμα της εθνικής συνοχής, φοβούμενο ότι πιθανά το κύμα μαζικών αιτήσεων πολιτογράφησης επί τη βάσει του 'δικαίου του εδάφους' θα οδηγούσε σε κοινωνικές συγκρούσεις και ένταση (Grossman, 2004). Αυτό βέβαια μπλοκάρει εντελώς το ζήτημα της πολιτογράφησης των παιδιών μεταναστών (δεύτερη γενιά) που έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην Ελλάδα και που δεν μιλούν άλλη γλώσσα αλλά που για τον νόμο δεν είναι Έλληνες (van Waas, 2007).

Ο Έλληνας νομοθέτης έχει πλήρη επίγνωση ότι η χώρα δεν αποτελεί για τους μετανάστες τον πρώτο προορισμό, αλλά χρησιμοποιούν την Ελλάδα ως πλατφόρμα για να κατευθυνθούν βορειότερα. Το πρόβλημα για την Ελλάδα είναι πολλαπλό. Πρώτα απ' όλα, τα σύνορά της είναι διαπερατά, με την έννοια ότι οι διακινητές μπορούν να περάσουν παράνομα ανθρώπους μέσω θαλάσσης χωρίς να εντοπιστούν. Δεύτερον, με την εισοδό τους οι εν λόγω άνθρωποι δεν μπορούν να προωθηθούν περαιτέρω στην Ευρώπη κι αν το καταφέρουν και συλληφθούν θα επαναπροωθηθούν στην Ελλάδα βάσει της Συνθήκης Δουβλίνου II²⁰. Αυτό σημαίνει ότι αν και η Ελλάδα είναι απλώς η χώρα εισόδου, καθίσταται υπεύθυνη να κρατήσει όλο τον μεταναστευτικό

20. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από πολίτη τρίτης χώρας ή από απάτριδα.

αυτόν πληθυσμό, να αξιολογήσει τις αιτήσεις τους και τελικά να επαναπροωθήσει εκείνους που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για παροχή ασύλου.

Όμως, με δεδομένη την αδυναμία της Ελλάδας να χειριστεί την ολοένα και αυξανόμενη ροή παράνομης μετανάστευσης στην χώρα και την κοινωνική ένταση που προκαλεί το φαινόμενο αυτό σε όλη την επικράτεια -πέρα από το οικονομικό και εργασιακό κόστος που η διαχείριση αυτή συνεπάγεται- η ΕΕ αποφάσισε να συνδράμει μέσω της FRONTEX, σκοπός της οποίας είναι να παρέχει αποτελεσματικό έλεγχο των εξωτερικών συνόρων της Ευρώπης (Papastavridis, 2010).²¹

Με δεδομένο ότι παρ' όλες τις προσπάθειες αυτές η μεταναστευτική ροή παραμένει έντονη, δεν προκαλεί έκπληξη ότι το κοινό αίσθημα παραμένει αντίθετο προς τις πολιτογραφήσεις ανεξάρτητα πολιτικής ταυτότητας. Οι Έλληνες φοβούνται ότι οι πολιτογραφήσεις -ειδικά ατόμων που δεν μοιράζονται ή ενστερνίζονται την ελληνική κουλτούρα ή θρησκεία- θα κορυφωθεί δημογραφικά και θα συμβάλλει στον διαχωρισμό (κι όχι στην ενσωμάτωση), στη σύγκρουση και τελικά σε πιθανή αυτονομία ή απόσχιση. Σύμφωνα με τον Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ.

21. Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1168/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2011, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2007/2004 του Συμβουλίου σχετικά με τη σύσταση ευρωπαϊκού οργανισμού για τη διαχείριση της επιχειρησιακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης βλ. Παπασταυρίδης Α. σ' αυτόν τον τόμο.

2003)²² οι Έλληνες, ανάμεσα σε όλους τους άλλους Ευρωπαίους, παρουσιάζουν τις πιο αρνητικές απόψεις και στάσεις για τους μετανάστες, επί τη βάσει αιτιάσεων οικονομικών, εθνοτικών, πολιτισμικών και ποιότητας ζωής.

Ο Castles αυτό το ερμηνεύει ως «την ιδεολογική δύναμη του εθνικισμού και του εθνοκεντρισμού στις χώρες υποδοχής [που καθιστά] εύκολη την κινητοποίηση της κοινής γνώμης ενάντια στην μετανάστευση» (2004:867). Μια έρευνα της Ευρωπαϊκής επιτροπής για τις άτυπες διοικητικές πρακτικές και τη μετατόπιση των στρατηγικών των μεταναστών σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες αναφέρει για την Ελλάδα: «αρκετές διαφορετικές ομάδες ανθρώπων είδαν τους μετανάστες και την παρουσία τους ως μέγιστη πολιτισμική 'απειλή' προς τις ελληνικές αξίες για ένα εθνοτικά ομοιογενές κράτος. Οι μετανάστες παρουσιάζονται ως 'ρουπαντές' και 'εισβολείς' της υποτιθέμενης 'καθαρότητας' και σχετικά ομοιογενούς ελληνικής κοινωνικής ταυτότητας. Από την άλλη, το ελληνικό κράτος αντιλαμβάνεται τη μετανάστευση τόσο ως 'πολιτική πρόκληση' όσο και ως 'πρόβλημα' (European Commission, 2003:34). Στην πράξη ο σχετιζόμενος αριθμός πολιτογραφήσεων που έγιναν από τις ελληνικές κυβερνήσεις στη βάση της διακριτικής τους ευχέρειας, αφορούν κυρίως εθνοτικά Έλληνες άλλων χωρών (Αλβανία, Γεωργία, Ουζτανία).

Η πρόσφατη οικονομική κρίση έχει επιδεινώσει περαιτέρω τις παραπάνω συνθήκες. Υπάρχει πλέον εξτεταμένη φτώχεια σε μεγάλα τμήματα του ελληνικού πληθυσμού, η

22. ΕΚΚΕ. "Greece-Europe. Society-politics-values", 2003 (αδημοσίευτο).

οποία έχει ως αποτέλεσμα την αυξανόμενη δυσαρέσκεια εναντίον των μεταναστών. Η κατάσταση χτύπησε ιδιαίτερα τους μετανάστες χωρίς σταθερή απασχόληση, καθώς η απώλεια της εργασίας τους σήμανε ταυτόχρονα και την αδυναμία επανέκδοσης της άδειας παραμονής τους. Αυτό είχε ως συνέπεια πολλοί εξ αυτών να παραμένουν στην Ελλάδα παράνομα, παρότι έχουν δημιουργήσει δυνατούς οικογενειακούς, πολιτισμικούς και οικονομικούς δεσμούς με την χώρα αυτή, ενώ κάποιοι, ειδικά Αλβανοί, επιστρέφουν στην Αλβανία ρισκάροντας την καλή τους 'φήμη' ως επιτυχημένοι μετανάστες στην Ελλάδα (Michail, 2013). Εκείνοι που ακόμα εργάζονται και ζουν νόμιμα στην Ελλάδα βρίσκονται σε μια κατάσταση αβεβαιότητας και αναμονής των εξελίξεων ανάκατοι να αποφασίσουν αν θα πρέπει να μείνουν, να φύγουν ή να μεταναστεύσουν κάπου αλλού. Εκείνοι που επιστρέφουν συχνά αφήνουν πίσω τα ενήλικα παιδιά τους καθώς η δεύτερη γενιά φαίνεται να χαράζει τη δική της πορεία η οποία δεν περιλαμβάνει σχέδια επιστροφής στα πατρία εδάφη (Michail, 2013). Γι' αυτή τη γενιά η οικονομική κρίση και η αδυναμία πρόσβασης στην ελληνική ιθαγένεια γίνονται οι βασικοί λόγοι που τους ωθούν στη μετανάστευση προς ευρωπαϊκούς ή υπερατλαντικούς προορισμούς.

Βιβλιογραφία

- Abass, A. (2012). *International Law: Text, Cases and Materials*. Oxford: Oxford University Press.
- Aleinikoff, A. (2000). Between Principles and Politics: U.S. Citizenship Policy. Στο A. Aleinikoff *et al* (Eds.), *From*

- Migrants to Citizens. Membership in a Changing World*, Washington DC: Brookings Institution Press.
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities*. Verso.
- Bantekas, I. & Oette, L. (2013). *International Human Rights Law Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barth, F. (Ed.), (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown & Co.
- Blackman, J. (1998). State Succession and Statelessness: The Emerging Right to an Effective Nationality under International Law. *Michigan Journal of International Law*, 19 (4): 1141-1183.
- Brownlie, I. (1963). The Relations of Nationality in Public International Law. *British Yearbook of International Law*, 39 (1): 284-364.
- Campbell, J. R. & Rew, A. (1999). The political economy of identity and affect. Στο J. R. Campbell & A. Rew (Eds.), *Identity and Affect*. London: Pluto Press.
- Castles, S. & Miller, J. M. (2003). *The Age of Migration*. London: The Guilford Press.
- Castles, C. (2004). The Factors that Make and Unmake Migration Policies. *International Migration Review*, 38 (3): 852-884.
- Cohen, A. (1985). *The Symbolic Construction of Community*. London: Tavistock Publications.
- Cole, J. W. & Wolf, E. R. (1974). *The Hidden Frontier. Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*. New York: Academic Press.
- Comaroff, J. L. (1996). Ethnicity, Nationalism, and the Poli-

tics of Difference in an Age of Revolution. Στο E. N. Wilmsen & P. McAllister (Eds.), *The Politics of Difference: Ethnic Premises in a World of Power*. Chicago: The University of Chicago Press.

Craven, M. (2007). *The Decolonisation of International Law: State Succession and the Law of Treaties*. Oxford: Oxford University Press.

Davidson, L. (2012). *Cultural Genocide*. New Jersey: Rutgers University Press.

Donner, R. (1983). *The Regulation of Nationality in International Law*. Helsinki: Finnish Society of Sciences and Letters.

Driessen, G., & Merry, M. S. (2006). Islamic schools in the Netherlands: Expansion or marginalization. *Interchange*, 37: 201-223. doi: 10.1007/s10780-006-9001-0

European Commission, (2003). *EU Research on Social Sciences and Humanities: Does Implementation Matter? Informal Administration Practices and shifting Immigrant Strategies in four Member States*. IAPASIS Final Report. Contact no.HPSE-CT-1999-00001. <http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/82577091EN6.pdf>

Gelazis, N. (2004). The European Union and the Statelessness Problem in the Baltic States. *European Journal of Migration and Law*, 6 (3): 225-242.

Goodwin-Gill, G. S. (1996). *The Refugee in International Law*. Oxford: Oxford University Press.

Gropas, R. & Triandafyllidou, A. (2012). Migrants and Political Life in Greece: Between Political Patronage and the Search for Inclusion. *South European Society and Politics*, 17(1): 45-63.

- Grossman, A. (2004). Birthright Citizenship as Nationality of Convenience. Strasbourg: 3rd European Conference on Nationality - Nationality and the Child.
- Isin, E. F. & Turner, B. S. (2007). Investigation Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies. *Citizenship Studies*, 11(1): 5-17.
- Heywood, A. (2012). *Political ideologies: An introduction* (5th ed.), New York: Palgrave Macmillan.
- Hobsbawm, E. J. & Ranger, T. O. (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, J. & Smith, A. (1996). *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Kedourie, E. (1960). *Nationalism*. London: Hutchinson.
- Kymlicka, W. (2010). Testing the liberal multiculturalist hypothesis: Normative theories and social evidence. *Canadian Journal of Political Science*, 43: 257-271. doi:10.1017/S0008423910000041
- Kymlicka, W. (2012). *Multiculturalism: Success, failure and the future*. Ontario, Canada: Migration Policy Institute.
- King, R. & Mai, N. (2008). *Out of Albania: From crisis migration to social inclusion in Italy*. Oxford: Berghahn Books.
- Lambert, H. et al (2012). *The Limits of Transnational Law: Refugee Law, Policy Harmonisation and Judicial Dialogue in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laurence, J. (2008). The challenges of multiculturalism in advanced democracies. *Perspectives on Politics*, 6: 807-810.
- Leach, E. (1954). *Political Systems in Highland Burma*. London: Athlone.

- Magnus, U. & Mankowski, P. (2012). (Eds.), *Brussels IIbis Regulation*. Munich: Sellier European Law Publishers.
- Malik, K. (2013). *Multiculturalism and its discontents*. London: Seagull Books.
- Maroukis, T. (2009). Undocumented Migration: Greece, Report for the CLANDESTINO EC funded project (<http://clandestino.eliamep.gr/>).
- Michail, D. (2013). Social development and transnational households: Resilience and motivation for Albanian immigrants in Greece in the era of economic crisis. *Journal of Southern European and Black Sea Studies*, 13 (2): 265-279.
- Miles, R. & Thränhardt, D. (1995). *Migration and European Integration: The Dynamics of Inclusion and Exclusion*. London: Pinter Publishers.
- Moerman, M. (1965). Ethnic identification in a complex civilization: who are the Lue? *American Anthropologist*, 67(5): 1215-29.
- Papastavridis, E. (2010). Fortress Europe and FRONTEX: Within or Without International Law? *Nordic Journal of International Law*, 79 (1): 75-111.
- Perruchoud, R. (2012). State Sovereignty and Freedom of Movement. Στο Opeskin, B. *et al* (Eds.), *Foundations of International Migration Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Portes, A. (2010). Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36: 1537-1563.
- Rattansi, A. (2011). *Multiculturalism: A very short introduction*. Oxford, UK: Oxford University Press.

- Schuck, P. & Smith, R. (1985). *Citizenship without Consent: Illegal Aliens in the American Polity*. New Haven: Yale University Press.
- Smith, A. (1997). The politics of culture: ethnicity and nationalism. Στο T. Ingold (Ed.), *Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity, culture and social life*. London: Routledge, 706-733.
- Smith, E. O. (1994). *The Germany Economy*. London: Routledge.
- Soysal, Y. N. (2003). Towards a Postnational Model of Membership. Στο J. Stone & D. Rutledge, (Eds.), *Race and Ethnicity: Comparative and Theoretical Approaches*. Blackwell Publishing.
- Soysal, Y. N. (1989). Construction of the first mass education systems in nineteenth-century Europe. *Sociology of Education*, 62: 277-288.
- Steiner, H. (1991). Ideals and Counter-Ideals in the Struggle over Autonomy Regimes for Minorities. *Notre Dame Law Review*, 66 (5): 1539-1568.
- Taylor, S. (2013). Sharing Responsibility for Asylum Seekers and Refugees in the Asia Pacific Region. Στο S. Juss (Ed.), *The Ashgate Research Companion to Migration Law, Theory and Policy*. Farnham: Ashgate.
- Triandafyllidou, A. & Veikou, M. (2002). The hierarchy of Greekness. Ethnic and national identity considerations in Greek immigration policy. *Ethnicities*, 2 (2): 189-208.
- Triandafyllidou, A. & Maroufouf, M. (2008). Immigration towards Greece at the Eve of the 21st Century. A Critical Assessment. Report prepared for the IDEA project. Unpublished, Athens, ELIAMEP, May 2008.

- Tsitselikis, K. (2006). Citizenship in Greece: Present challenges for future changes. D. Kalekin-Fishman & P. Pitkänen (Eds.), *Multiple Citizenship As A Challenge To European Nation-States*, Sense Publishers, Rotterdam, 145-170.
- Turner, T. (1993). Anthropology and multiculturalism: What is anthropology that multiculturalists should be mindful of it? *Cultural Anthropology*, 8(4): 411-429.
- Van den Brink, M. J. (2012). EU Citizenship and EU Fundamental Rights: Taking EU Citizenship Rights Seriously? *Legal Issues of Economic Integration* 39 (2): 273-289.
- Van Panhuys, H. F. (1959). *The Role of Nationality in International Law*. Leiden: Sijthoff.
- Van Waas, L. (2007). The Children of Irregular Migrants: A Stateless Generation? *Netherlands Quarterly of Human Rights* 25 (3): 437-458.
- Van Waas, L. (2008). *Nationality Matters: Statelessness under International Law*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Βείζου, Μ. (2001). Η επιτελεστική καταστροφή της εθνοτικής ταυτότητας: Ελληνο-Αλβανοί μετανάστες και η καθημερινή τους εμπειρία στη γειτονιά μιας ελληνικής πόλης. Στο Α. Μαυράκης, Δ. Παρσάνογλου & Μ. Παύλου (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Verdery, K. (1983). *Transylvanian villagers: Three centuries of political, economic, and ethnic change*. Berkeley: University of California Press.
- Verdery, K. (1994). Ethnicity, Nationalism, and State-Making. *Ethnic Groups and Boundaries: Past and Future*.

- Στο H. Vermeulen, & C. Covers, (Eds.), *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis, 22-57.
- Weil, P. (2001). Access to Citizenship: A Comparison of Twenty-Five Nationality Laws. Στο A. Alcinikoff & D. Klusmeyer, (Eds.), *Citizenship Today: Global Perspectives and Practices*. Washington DC: Carnegie Endowment for Peace.
- Weis, P. (1979). *Nationality and Statelessness in International Law*. The Hague: Kluwer.
- Weisbrodt, D. & Collins, C. (2006). The Human Rights of Stateless Persons. *Human Rights Quarterly*, 28 (1): 245-276.
- Weissbrodt, D., & Divine, M. (2012) International Human Rights of Migrants. Στο Opeskin *et al* (eds.), *Foundations of International Migration Law*. Cambridge University Press.
- Williams, F. (1989). *Social Policy: A Critical Introduction. Issues of Race, Gender and Class* Cambridge: Polity Press.
- Xanthaki, A. (2010). Multiculturalism and International Law: Discussing Universal Standards. *Human Rights Quarterly*, 32 (1): 21-48.
- Χατζόπουλος, Μ. (2002). Έθνος και Εθνικισμός: Συνοπτική επισκόπηση ενός σύγχρονου επιστημονικού διαλόγου. *Ελληνική Επιθεώρηση πολιτικής επιστήμης*, 19: 109-127.
- Zimmermann, A. (2006). Secession and the Law of State Succession. Στο M. G. Kohen, (Ed.), *Secession: International Law Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.